

¡CARLINS, A LA MUNTANYA! MEMÒRIA, TRADICIÓ I PAISATGE

EL SIMBOLISME DE LA MUNTANYA EN EL LLENGUATGE DE
MARIAN VAYREDA A *RECORDS DE LA DARRERA CARLINADA*

Oriol Maymó Gatell

Treball final de grau en Llengua i Literatura Catalanes

Universitat Oberta de Catalunya

Maig de 2020

Director: Josep Camps Arbós

*No vulguem ser mestres de la pàtria;
siguem deixebles d'ella.*

JOSEP TORRAS I BAGES
La Tradició Catalana (1981:129)

A la Bibi, al Guillem i a l'Albert.

Sumari

I. INTRODUCCIÓ.....	4
1. Presentació i justificació del tema escollit.....	4
2. Vayreda, avui.....	6
3. Objectiu i estructura d'aquest treball.....	12
II. VAYREDA I EL SEU TEMPS.....	13
1. Marian Vayreda (1853 – 1903), una síntesi biogràfica.....	13
2. Del tradicionalisme carlí al catalanisme conservador.....	17
III. LA MUNTANYA ÉS LA NACIÓ.....	21
1. <i>Records de la darrera carlinada</i> , una melangia de joventut.....	21
2. Les muntanyes són rodones com clepsa de frare: la fe irrenunciable.....	25
3. Fills de la terra: els homes i les bèsties.....	30
4. Les afraus de la muntanya: el paisatge inhòspit.....	35
IV. CONCLUSIONS.....	39
1. Conclusions.....	39
2. Línies de recerca futures.....	41
V. BIBLIOGRAFIA.....	43
VI. ANNEX.....	46

I. INTRODUCCIÓ

1. Presentació i justificació del tema escollit

La muntanya catalana de l'últim terç del segle XIX fou, segurament, la gran damnificada pels canvis polítics, socials i demogràfics que s'esdevingueren a Catalunya –i arreu d'Europa– com a conseqüència de l'esfondrament gradual però imparabile del sistema de l'antic règim.

El reviscolament del qual havien gaudit la noblesa catalana i els grans propietaris agraris durant el segle anterior es va veure interromput pels nous corrents democratitzadors que, persistentment des de principis del vuit-cents, maldaven per imposar un sistema polític que havia d'anul·lar *de facto* antics vassallatges i privilegis. La defensa d'aquests privilegis, a redós dels quals havien de sobreviure els valors tradicionals, desembocà en diverses guerres civils que no aconseguiren altra cosa que desestabilitzar encara més el país. Al llarg del segle els estira-i-arronses entre el progressisme i el conservadorisme foren constants arreu de l'estat i especialment a Catalunya. En aquest context, el fracàs de la Revolució de Setembre de 1868, que amb l'expulsió borbònica semblava destinada a consolidar un camí de progrés que garantís també una pau desitjada, no feu sinó provocar un nou sotrac i l'exacerbació de les postures més radicals de liberals i tradicionalistes les quals convergiren, finalment, en l'inici de la Tercera Guerra Carlina (1872 – 1876).

Marian Vayreda i Vila (Olot, 1853 - 1903), que l'any 1868 tenia tot just quinze anys, es va trobar immersit en aquell ambient revolucionari que s'havia fet amo dels carrers d'Olot i que contrariava els seus ideals catòlics i conservadors. De resultes de les accions que els liberals cometeren amb vilesa contra la clerecia i els símbols sagrats de la seva ciutat, Vayreda va sentir la necessitat d'incorporar-se a les files carlines, com un intent de rescabament d'aquells ultratges que deplorava. Així, el 1872, de la mà del seu germà Estanislau, entrà a formar part de la guàrdia personal del príncep Alfons, germà de Carles VII. Més endavant, agregat en una companyia de cavalleria, primer serví en l'Estat Major

de Francesc Savalls i després, gairebé fins al final de la guerra, en qualitat d'assistent personal de Rafael Tristany. De l'experiència d'aquella contesa, que el deixà afeblit de salut i decebut amb el carlisme més tenaç, en trobaria inspiració i motius prou poderosos per a escriure un conjunt de records que deixà publicats amb el títol *Records de la darrera carlinada* (1898).

Les virtuts d'aquesta obra, que va ser elogiada de manera unànime pels coetanis de Vayreda, «[t]ant mitjançant ressenyes aparegudes a la premsa com a través de cartes adreçades a l'autor» (TAYADELLA 2012: 284), han estat molt sovint oblidades en favor de *La punyalada* (1904), la seva obra pòstuma, considerada –segurament amb raó– «una de les millors novel·les escrites en català» (SERRAHIMA 1972: 109). Cal tenir en compte que per a la primera edició de *Records de la darrera carlinada*, publicada a Olot per la Impremta de Narcís Planadevall, el tiratge va ser de només 300 exemplars (2012: 284). Fins a l'any 1950 que l'editorial Selecta el va tornar a editar van passar cinquanta-dos anys amb el llibre fora de circulació. Tot i que l'oblit d'aquesta obra en termes de crítica literària és inexplicable, no es pot menystenir la possibilitat que, en part, aquell mig segle d'invisibilitat comercial hagués contribuït a silenciar-la injustament. És, doncs, en l'interès per recuperar *Records de la darrera carlinada* d'aquest oblit i fer-ne una anàlisi personal que cal situar l'origen d'aquest treball.

Els records de l'última guerra carlina foren escrits per Vayreda com un enyor melangiós de joventut, però també des d'una ferma voluntat de reivindicació d'un món que es transformava irremeiablement. El tradicionalisme catòlic de l'autor olotí, acceptat com la pervivència d'una identitat, d'un sistema social autòcton i d'unes creences irrenunciabls, són la base sobre la qual bastí un text en el qual la muntanya és convertida en un tot, en un conjunt unificat que simbolitza els fonaments i l'estructura vertical de la nació catalana. El propòsit d'aquest treball és, doncs, escatir fins a quin punt la muntanya catalana és reivindicada a través del llenguatge literari de Marian Vayreda a *Records de la darrera carlinada* i com això, subsidiàriament, és una manera de conservar l'essència del seu pensament.

2. Vayreda, avui

Marian Vayreda començà a escriure amb esperit literari quan ja havia superat la quarantena. El seu futur com a escriptor, que s'albirava prometedor després d'una felicitada estrena amb *Records de la darrera carlinada* (1898), quedà estroncat quan la mort el sobrevingué massa jove, a cinquanta anys. Aquest fatal desenllaç, juntament amb el seu inici tardà en l'art d'escriure, impossibilità la deixa d'un llegat literari més prolífic. Així doncs, de l'escriptor de la Garrotxa, només disposem de diversos articles periodístics, publicats principalment a *L'Olotí*, revista que ell mateix va dirigir des de la mort del seu germà Joaquim; una vintena llarga de contes i narracions, publicades també en diverses revistes i setmanaris –com el mateix *L'Olotí*, però també a *La Renaixensa* o a *La Veu de Catalunya*–,¹ entre les quals podem destacar –per la seva major qualitat literària– «L'afusellat», «El roure dels penjats» o «El bes de la mort»; i, finalment, tres novel·les: *Records de la darrera carlinada* (1898), *Sang Nova* (1900) i *La punyalada. Novel·la muntanyenca* (1904), aquesta última –publicada pòstumament–, la més coneguda i celebrada.

Potser aquest corpus vayredià, tan limitat, ha contribuït a la injusta desatenció a la qual ha estat sotmesa l'obra de l'autor olotí. Una desatenció que ha constituït la base des de la qual, sistemàticament, s'han posat en circulació edicions mancades de rigor ecdòtic i que repeteixen errors del passat. Un exemple paradigmàtic d'aquesta descurança el trobem en les *Obres Completes* que l'any 1984 va publicar l'Editorial Selecta i que, en paraules de Tayadella (2012: 277): «va constituir, dissortadament, una ocasió fallida de cara a presentar correctament i exhaustivament als lectors l'opus vayredià».² Com explica la mateixa Tayadella, en aquest volum s'omet, inexplicablement, el capítol «Fantasies» de *Records de la darrera carlinada*. A més, els contes i les narracions, agrupats sota un mateix epígraf i sense una referència bibliogràfica de la seva primera edició, no segueixen tampoc el natural ordre cronològic. Jo afegiria també que, tot i el benintencionat pròleg de Josep

1 Podeu llegir una relació extensa d'aquests contes i narracions amb l'any i el lloc de publicació a l'article: TAYADELLA, Antònia. «L'atzavara no floreix fins que velleja. Aproximació a la trajectòria literària de Marià Vayreda». A: TAYADELLA, Antònia; DOMINGO, Josep. M. (cur.). *Sobre literatura del segle XIX*. Barcelona: UB: Societat Verdager, 2012. (El Vuit-cents; 8), p. 277-294.

2 VAYREDA, Marià. *Obres completes* (pròleg, ordenació i revisió de Josep Miracle). Barcelona: Selecta, 1984. (Biblioteca Perenne; 33).

Miracle, la inexistència d'un estudi profund de tota l'obra de Vayreda, en desmereix encara més l'edició. Malauradament, tot i l'evidència d'aquesta dubtosa manera de procedir, els últims anys han aparegut noves edicions –*Records de la darrera carlinada* (Barcelona: l'Avenç, 2004) i *L'afusellat i altres narracions* (Barcelona: Angle Editorial, 2004)– que han repetit errors que ja es podrien començar a qualificar d'inacceptables, per reincidència secular. Maria Dasca (2004: 238) en retreu, de la primera, que «transcriu el text de la primera edició [...] sense tenir en compte el manuscrit de la BMV, que posa en evidència alguns errors en l'edició, segurament no controlats per l'autor» i de la segona, que «està mal plantejada des de la base, perquè és una selecció de contes basada en el text de les *Obres Completes*».³

Per altra banda, una qüestió que ha de ser preocupant per a la comunitat acadèmica i, de retruc, per a la imatge i projecció de la literatura catalana és l'absència total –o la presència anecdòtica, diguem-ne «de passada i de pressa»–, fins fa pocs anys, de Marian Vayreda en la majoria reculls sobre la història de la literatura nostrada. El fet que els tres títols de l'autor fossin escrits i publicats en el tombant de segle pot haver contribuït, també, a un possible desconcert a l'hora d'ubicar la seva obra entre la Renaixença i el Modernisme. Per altra banda, en el volum *Literatura catalana: dels inicis als nostres dies* (1986)⁴ d'Antoni Carbonell [et alii] i en *El temps del Modernisme* (d.a., 1995)⁵ només es fa esment de *La punyalada* com a novel·la que guarda similituds narratives i relació temàtica amb d'altres com *Solitud* (1905) de Caterina Albert, *Marines i boscatges* (1903) de Joaquim Ruyra o *Els sots feréstecs* (1901) de Raimon Casellas. En cap d'aquests casos, doncs, es pren en consideració Vayreda i la seva obra més enllà del simple apunt anecdòtic o circumstancial.

Cal dir, però, que això no és sempre d'aquesta manera. Paradoxalment, durant l'últim terç del segle XX, de manera gairebé simultània a l'oblit generalitzat en el qual es trobava sotmès Vayreda, l'interès per l'autor revifa i es comencen a publicar estudis molt interessants. És imprescindible el capítol que Maurici Serrahima dedica a l'autor olotí a

3 BMV: Biblioteca Marian Vayreda, Olot. Disposa del fons documental de Marian Vayreda per a consulta. Entre tots els documents hi ha el manuscrit complet de *Records de la darrera carlinada*.

4 CARBONELL, Antoni [et alii]. *Literatura catalana: dels inicis als nostres dies*. Barcelona: Edhasa, 1979.

5 INSTITUCIÓ CULTURAL del CIC. *El temps del Modernisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1979/80* (2a ed.). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998. (Biblioteca Milà i Fontanals; 2).

Dotze mestres (1972), en el qual repassa la vida i l'obra de Vayreda i, a la vegada, fa unes propostes d'interpretació i d'estudi que, encertades o no, desvetllen l'atenció cap a una obra empolgada pel pas del temps. Serrahima, a més, situa Vayreda al costat de noms tan reconeguts i inqüestionables de la nostra literatura com Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Carner o Carles Riba, gairebé com un acte de justícia històrica, però també literària i moral. Anys després es publicaria, pòstumament, *La novel·la històrica en la literatura catalana* (Barcelona, 1996), un text escrit conjuntament amb Maria Teresa Boada – la seva redacció és anterior a *Dotze mestres* – en el qual també hi havia dedicat un capítol sencer a Marian Vayreda.⁶

Per altra banda, l'any 1988, Antònia Tayadella presentava una tesi doctoral a la Universitat de Barcelona, «*La punyalada*, de Marià Vayreda», que seria el punt de partida de tot un seguit de publicacions relacionades amb l'autor i la seva obra que, d'alguna manera, culminaria el 2004 amb una edició rigorosa de la novel·la pòstuma de Vayreda.⁷ En aquesta nova publicació, Tayadella corregí els errors que, des de l'edició de Francesc Matheu (Il·lustració Catalana, 1904) s'havien anat reproduint una vegada i una altra, i va ser capaç de construir un «text el més aproximat possible a la voluntat estètica i lingüística de l'autor que Vayreda no va poder manifestar en el moment de l'edició de l'obra» (PLA 2005: 448). Així mateix, Tayadella havia anat publicant diversos articles relacionats amb Vayreda que han quedat recollits, amb d'altres, en el volum *Sobre literatura del segle XIX* (UB: Societat Verdaguer, 2012). Cal destacar també el capítol dedicat a la novel·la realista del volum VII de la *Història de la literatura catalana* (Ariel, 1987), sota la direcció de Joaquim Molas, en el qual fa referència explícita a Vayreda i que no es va incloure en el recull de 2012.⁸

Amb motiu del centenari de la mort de Marian Vayreda i el cent cinquantenari del seu naixement, l'any 2003 fou dedicat a la seva memòria.⁹ Aquesta efemèride, que havia de

6 SERRAHIMA, Maurici; BOADA, Maria Teresa. *La novel·la històrica en la literatura catalana* (a cura de Josep Ll. Badal). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996 (Biblioteca Serra d'Or; 168).

7 VAYREDA, Marià. *La punyalada*. Edició d'Antònia Tayadella. Barcelona: Edicions Proa, 2004 (Col·lecció A tot vent; 423).

8 TAYADELLA, Antònia. «La novel·la realista», dins DE RIQUER, Martí; COMAS, Antoni; MOLAS, Joaquim (dir.), *Història de la literatura catalana*, volum VII. Barcelona: Ariel, 1987, p. 531-538.

9 Per a una informació completa sobre tots els actes i publicacions de l'Any Vayreda llegiu: DASCA, Maria. «L'efemèride efímera. L'any Marià Vayreda (2003)». *Anuari Verdaguer*, núm. 12, 2004, p. 232-240.

motivar una merescuda reivindicació de l'autor a escala nacional, nasqué coixa i debilitada perquè «s'esdevingué sense el suport institucional amb què havia comptat, el 2002, l'Any Verdaguer, i hagué de valdre's d'iniciatives puntuals, a l'empara de l'Ajuntament d'Olot, de publicacions com l'*Avenç* i *Serra d'Or*, i de les editorials Proa i Angle» (DASCA 2004: 232). Amb tot, com recorda Dasca en el seu article, s'organitzà una exposició itinerant per part de la Institució de les Lletres Catalanes, es prepararen relectures de *Sang Nova* i *La punyalada* i s'editaren dos llibres especialment interessants: el primer, *Marian Vayreda i Vila (1853-1903): A la recerca d'una veu pròpia* (Olot, 2002),¹⁰ de Margarida Casacuberta i Joan Sala i Plana, en el qual fan un intens recorregut per l'obra literària i pictòrica de l'olotí,¹¹ i el segon, *Exposició antològica de Marian Vayreda i Vila (1853-1903)* (Olot, 2003),¹² que és un catàleg de tota la seva producció plàstica però encapçalat per diversos articles que també parlen de la seva literatura i que recuperen l'esperit crític que havia encetat Serrahima, amb noves idees i propostes literàries, sense caure en repeticions i tòpics ja escrits de Vayreda. En aquest sentit, cal destacar: «Marian Vayreda, un escriptor entre dos segles» de Margarida Casacuberta, «Catolicisme, carlisme i catalanisme: una trilogia per entendre la trajectòria de Marian Vayreda» de Joaquim M. Puigvert i Solà o «Entre un món residual i un món emergent» de Narcís Selles. Així mateix, i probablement de resultes de l'empenta d'aquesta efemèride (tot i el seu feble suport institucional), Antònia Tayadella publicà, en el número 12 de l'*Anuari Verdaguer* –el mateix any que la seva edició crítica de *La punyalada*–, una altra edició crítica de Vayreda. En aquest cas fou el conte «L'afusellat» (pòstum) amb el títol: «*L'afusellat*, de Marià Vayreda. Presentació i edició crítica» (Vic, 2004).

L'any 2010 es publica el quart volum de *Panorama crític de la literatura catalana*, dedicat al segle XIX i en el qual podem llegir un breu article de Margarida Casacuberta titulat «Marià Vayreda» en el qual fa un breu repàs dels trets més representatius de *Records de la darrera carlinada* i de *La punyalada*. Aquest volum, a més, disposa d'una bibliografia actualitzada que facilita la recerca sobre aquest autor i altres.

10 CASACUBERTA, Margarida; SALA i PLANA, Joan. *Marian Vayreda (1853-1903). La recerca d'una veu pròpia*. Olot: Llibres de Batet, 2002. (Col·lecció d'Artistes; 3).

11 D'entre tots els capítols, en dediquen un al seu primer llibre «*Records de la darrera carlinada* o el retrat de l'artista adolescent» (p. 64-78).

12 SALA i PLANA, Joan (concepció i catalogació). *Exposició Antològica de Marian Vayreda i Vila (1853 – 1903)*. Girona: Fundació Caixa de Girona: Ajuntament d'Olot: Museu Comarcal de la Garrotxa, 2003.

A tot això cal afegir el cinquè volum de la *Història de la Literatura Catalana* (2018) en el qual Enric Cassany dedica, per primera vegada, tot un capítol a Marian Vayreda. És interessant de tenir-lo en compte perquè sintetitza molt bé el conjunt d'aportacions que altres autors ha fet sobre l'autor olotí i permet una visió panoràmica sobre la seva obra gens menyspreable.

Ben entrat el segle XXI, doncs, sembla que Marian Vayreda comença a recuperar el terreny perdut en el camp del reconeixement literari o, com a mínim, comença a deslliurar-se de la invisibilitat gairebé absoluta que suportava la seva memòria. El reguitzell de publicacions, en forma d'articles o de capítols de llibre, que han anat apareixent els últims anys així ho testimonien. Entesa la contribució que en aquest sentit han fet fins ara Antònia Tayadella, Margarida Casacuberta i Joan Sala o el mateix Maurici Serrahima, cal afegir la bona feina de Maria Dasca amb articles com «Una 'Quimera estranya'. Una lectura de la novel·la *La punyalada* (1903) de Marià Vayreda» (Barcelona, 2014) o el llibre *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria* (Barcelona, 2016) en el qual dedica el capítol tercer a l'estudi, en clau psicoanalítica, de *La bogeria* de Narcís Oller i *La punyalada* de Vayreda.¹³

Així mateix, també cal posar en relleu articles que s'han anat publicant en diverses revistes i que, tot i ser esparsos i d'autoria variada, han mantingut una certa periodicitat que contribueix a mantenir Vayreda fora de l'oblit absolut. Crec interessant destacar-ne els següents: «Marian Vayreda: Idealització i conflicte davant d'una realitat canviant» (2003) de Narcís Selles,¹⁴ «Marian Vayreda, entre el carlisme i el catalanisme» (2004) de Jordi Canal,¹⁵ «Marian Vayreda i la seva obra literària» (2005) de Lluís Busquets,¹⁶ «Crònica d'un desencís» (2009)¹⁷ de Vicenç Pagès i «El món de Marià Vayreda: una anàlisi crítica» (2014) de Damià Bardera.¹⁸

13 DASCA, Maria. *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, (Textos i estudis de cultura catalana; 213).

14 SELLES, Narcís. «Marian Vayreda: Idealització i conflicte davant d'una realitat canviant». *Revista de Girona*. Núm. 220, setembre-octubre 2003. p. 30-35 (Lletres).

15 CANAL, Jordi. «Marian Vayreda, entre el carlisme i el catalanisme». *Revista de Girona*. Núm. 225, juliol-agost 2004. p. 41-46 (Història).

16 BUSQUETS i GRABULOSA, Lluís. «Marian Vayreda i la seva obra literària». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, Núm. 15, 2003. p. 77-89 (Estudis i Notes).

17 PAGÈS JORDÀ, Vicenç. «Crònica d'un desencís». *Revista de Girona*. Núm. 256, 2009. p. 48-50 (Clàssics revisitats).

18 BARDERA POCH, Damià. «El món de Marià Vayreda: una anàlisi crítica». *Anuari Verdaguer*, 22, 2014. p. 9-23 (Estudis i Notes).

Amb tot, és necessari d'advertir que la majoria d'aquests articles, assajos i capítols de llibre s'han centrat, o bé en la reconstrucció ideològica i biogràfica de Vayreda, tant des del punt de vista personal com des d'una perspectiva literària, o bé en *La punyalada*, és a dir, en la seva obra més valorada i sobre la qual, sense haver-se dit tot, s'ha dit molt. Sovint, i sempre com a contrapunt de *La punyalada*, es fa esment de *Sang Nova*, la seva segona novel·la, com una obra d'escàs valor literari i de pretensió massa allisonadora –Serrahima en diu una novel·la «de tesi» que «resulta literàriament inexplicable» (1972: 103)–. En relació amb això, però, cal matissar que no existeix encara un estudi profund de *Sang Nova* que arribi a aquestes mateixes conclusions, per la qual cosa cal prendre's amb certa cautela les afirmacions de Serrahima.

Si passem per alt les edicions fallides dels contes de Vayreda, es pot constatar que la gran oblidada és *Records de la darrera carlinada*. Per bé que Serrahima (1972) i Casacuberta (2002) escriuen algunes pàgines fent èmfasi en els grans encerts de la novel·la i la reivindiquen amb un interès remarcable, no hi ha al mercat una edició crítica publicada amb la cura que Tayadella dedicà a *La punyalada*, ni existeixen estudis monogràfics sobre aquesta obra que tant d'entusiasme generà l'any de la seva publicació. El 23 d'octubre de 1898, el setmanari *El Vendrellense* escrivia: «*Recorts de la darrera carlinada* deubeu figurar en la llibreria de tot aquell que estima las cosas de la terra y la literatura patria, y que'l lector que comense a fullejar lo llibre no se'l sabrá treure dels dits fins haverlo llegit per complert».

Per tant, per a fer aquest treball ha calgut recopilar moltíssima informació que, de manera generalitzada, estava dispersa per la xarxa digital i per les biblioteques i botigues de llibre vell, o integrada en publicacions dedicades a qüestions relacionades amb Vayreda només succintament o de manera casual –en aquest cas «integrada» també ha volgut dir, sovint, «amagada»–. En tots els casos, les idees, les anàlisis i les reflexions profundes recopilades han estat escasses en relació amb *Records de la darrera carlinada* i, en canvi, profusament generoses amb *La punyalada*. Amb tot, lluny de desanimar-me, aquest fet ha esperonat la meva curiositat i les ganes de dir alguna cosa nova sobre la primera novel·la de Vayreda, a risc d'equivocar-me o d'escriure quelcom que no sigui compartit per ningú més.

Finalment, voldria aclarir que aquest apartat ha estat redactat a partir de la meua experiència durant la recerca bibliogràfica per al treball final de grau i, en cap cas, pretén ser un repàs exhaustiu de tot el que s'ha escrit sobre Vayreda i la seva obra. Per a això fóra necessari realitzar una investigació més profunda i dedicar-hi un temps del qual no dispo.

3. Objectiu i estructura d'aquest treball

De quina manera el llenguatge literari de Vayreda fa de la muntanya un símbol dels valors del tradicionalisme? Aquesta és la pregunta que provaré de respondre en aquest treball a partir de l'anàlisi literària de *Records de la darrera carlinada*.

Els objectius principals que em proposo són dos: 1) connectar tradició i tradicionalisme amb la muntanya, segons el pensament de Vayreda i, 2) exemplificar l'ús simbòlic del llenguatge de *Records de la darrera carlinada* –en relació amb la muntanya catalana i els seus valors– emparat en la idea que, per a Vayreda, aquesta muntanya és la nació mateixa.

El document que presento a continuació s'estructura en tres parts: en la primera (II VAYREDA I EL SEU TEMPS) hi exposo les dades biogràfiques més significatives de l'autor –sobretot en relació amb el seu procés de formació com a escriptor– i també l'origen ideològic de Vayreda i el canvi progressiu que va esdevenir-se en el seu pensament polític, el qual passà del tradicionalisme carlí de joventut al catalanisme conservador durant la seva adultesa. La segona part (III LA MUNTANYA ÉS LA NACIÓ), que constitueix el bloc principal del treball, està dividida en quatre subapartats. En el primer tinc en consideració els aspectes relacionats amb la gènesi de l'obra i les imbricacions que existeixen entre els fets històrics, la memòria i la ficció literària a *Records de la darrera carlinada*. Els tres apartats següents estan dedicats pròpiament a l'anàlisi de l'obra de Vayreda a partir del buidatge dels passatges més representatius per al propòsit d'aquest treball. Hi tracto, consecutivament, la representació de la fe catòlica com una adhesió irrenunciable de Vayreda, el valor dels homes que conformen el paisatge humà de la muntanya catalana i la seva relació –de vegades metafòrica– amb la resta d'animals, i la força del paisatge com

aglutinador d'un món que tendeix a la desaparició. La tercera part (IV CONCLUSIONS), la dedico a sintetitzar el conjunt d'anàlisis que hauré dut a terme sobre l'obra de Vayreda i a fermar-ne les afirmacions. Així mateix, també afegeixo tres línies de recerca futures que permetin mantenir l'interès per Vayreda i la seva obra.

Finalment, després de la bibliografia, incloc un annex en el qual hi ha una relació, organitzada per capítols, de tots els topònims, orònims i hidrònims dels quals fa esment Vayreda en la seva obra i que serveixen per fer palesa la importància que té per l'autor la fixació escrita del territori.

II. VAYREDA I EL SEU TEMPS

1. Marian Vayreda (1853 – 1903), una síntesi biogràfica

Marian Vayreda i Vila va néixer a Olot el 14 d'octubre de 1853. La seva família, d'antic llinatge garrotxí i de profundes conviccions carlines, formava part de la noblesa catalana rural.¹⁹ Fill de Francesc Vayreda i Busquets i Rosa Vila i Pons –de la casa pairal el Cavaller, de Vidrà– fou el segon fill més petit d'una família de set germans: quatre nois i tres noies. D'aquests, Joaquim (1843), pintor il·lustre de l'escola paisatgística d'Olot i Estanislau (1848), botànic i farmacèutic, foren els que més influïren al jove Marian que quedà orfe de mare des de ben petit. D'ençà de la mort del pare, quan Marian tenia disset anys, Joaquim, l'hereu dels Vayreda, exercí de figura paterna i procurà pel seu germà fins ben entrada l'adulthood. Estanislau, per la seva banda, compartí amb l'escriptor olotí destí i penúries durant la Tercera Guerra Carlina (1872 – 1876) en la qual participaren tots dos activament.

Com indica Casacuberta, existeixen poques dades sobre la formació escolar de Marian durant la infantesa (2002: 10). Tot i que és ben sabut que tots els germans Vayreda van

---

¹⁹ Vegeu TAYADELLA, Antònia. *Sobre literatura del segle XIX*. p. 274.

estudiar als escolapis d'Olot, la destrucció durant la guerra civil de 1936 de tota la documentació relativa als seus alumnes en fa impossible seguir-ne el rastre. Sí que hi ha constància, però, de la seva participació com a soci-alumne del Centre Artístic d'Olot, que havia iniciat la seva activitat el 1869 quan Marian tenia setze anys, i «que tenia com a components, majoritàriament, la gent benestant i més conservadora de la població» (CASACUBERTA 2002: 12).

Tenint en compte, doncs, la influència del llegat ideològic de la seva família i la de l'ambient catòlic i conservador en el qual Marian estava implicat, no és estrany que, de resultes de les conseqüències de l'esclat de la Revolució de Setembre de 1868 i amb l'inici de la guerra el 1872, decidís incorporar-se a les files carlines per combatre la causa liberal. Ho feu de la mà del seu germà Estanislau que li procurà un primer destí d'acord amb el prestigi de la família Vayreda al servei del príncep Alfons, germà de Carles VII, i de la seva esposa, Maria de les Neus.

Es tractà de formar un esquadró de joves distingits del país que li servís com de guàrdia d'honor, i el meu germà segon, que ja havia fetes algunes sortides fracassades, fou invitat a unir-s'hi. Sense ésser-ho jo, vaig adherir-m'hi i ningú s'hi oposà (p. 16).²⁰

Posteriorment serví com a membre de l'Estat Major del general Savalls i també a les ordres del general Tristany, com a ajudant personal. Aquesta experiència militar, amb victòries, derrotes, fracassos estrepitosos i exili forçat, fou la base sobre la qual bastí la redacció de *Records de la darrera carlinada* (1898). El 1875, a punt d'acabar la guerra, va haver d'exiliar-se a França. Passà uns dies a Seta on hi havia el seu germà Joaquim –que no havia participat en la contesa bèl·lica– i Josep Berga, qui més tard seria nomenat director de l'Escola de Dibuix d'Olot. D'allà anà a París on sembla que va ampliar els seus coneixements artístics sota la tutela de Jean-Léon Gérôme (1824 – 1904), «aleshores el pintor de moda i defensor aferrissat de la tradició acadèmica» (CALDERER 2004: 12).

Després d'una breu estada a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, el 1880 s'instal·là definitivament a Olot on feu de gerent –a partir de 1886– al taller d'imatgeria *El Arte Cristiano* que aquell mateix any havien posat en funcionament el seu germà Joaquim i

²⁰ A partir d'ara, en les citacions literals de *Records de la darrera carlinada* hi consignaré només el número de pàgina corresponent a l'edició que utilitzo per a aquest treball: VAYREDA, Marià. *Records de la darrera carlinada*. Barcelona: Edicions 62: Orbis, 1985. (Història de la Literatura Catalana; 49).

Josep Berga. Com explica Casacuberta, sembla que la incorporació de Marian al negoci vingué donada per l'interès de Joaquim Vayreda per reconduir la vida del seu germà que, d'ençà de la desfeta carlina i l'exili, es mostrava desorientat i mancat d'empenta.

La receptivitat que va mostrar Joaquim Vayreda amb la inversió d'un capital en un negoci que no necessitava i que no sabia cap on podia conduir, podia tenir alguna cosa a veure, precisament, amb la possibilitat de donar feina a Marian, el qual des de feia un any s'estava a la casa pairal sense ocupar-se de res en concret. A més, tot el negoci de la imatgeria religiosa s'avenia perfectament amb la ideologia del jove, cosa que de ben segur devia haver estat motiu de comentari en moltes ocasions (2002: 24).

L'any 1888 es casà amb Pilar Aulet i Soler, una barcelonina divuit anys més jove que ell. Fixaren la seva residència al mateix edifici que el taller de *El Arte Cristiano* i entre 1890 i 1900 tingueren set fills. El retorn a Olot, l'ocupació al taller d'imatgeria i les responsabilitats envers la pròpia família feren d'aquesta època uns anys d'apostament vital que contribuïren, també, a esperonar la seva dedicació a l'escriptura i la política.

Fins a la mort de Joaquim, el 1894, Marian participava de la vida cultural i social d'Olot i de la resta del país a rebuf del seu germà, que l'introduí en el cercle de la intel·lectualitat catalana –representada pels prohoms de la Renaixença– i en l'eix principal de la ideologia regionalista, encapçalada per la Unió Catalanista, de fundació vigatana i inspiració balmesiana.²¹ Marian publica els primers textos literaris el 1884,²² primer en castellà i més tard, de manera ja definitiva en català. Ara bé, és a partir de 1887, quan Joaquim Vayreda funda el Centre Catalanista d'Olot i, sobretot, des de la creació del setmanari *L'Olotí* (1890) –el seu òrgan de premsa–, que Marian comença a publicar de manera continuada i s'accentua el valor literari dels seus escrits.²³ És durant aquest període quan escriu els seus millors contes, que majoritàriament publica a *L'Olotí*, amb algunes excepcions com «El roure dels penjats», el primer i un dels més celebrats, que fou publicat per *La Veu de Catalunya* el 1891 (SERRAHIMA 1972: 95).

21 Per a una major comprensió de la dimensió ideològica del vigatanisme, vegeu: FRADERA, Josep M. (1996). *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*. Vic: Eumo Editorial.

També vegeu: RAMISA, Maties (1985). *Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878 – 1900*. Vic: Eumo Editorial.

22 El 1884 publica en castellà *Una velada... cursi* a *El Montsacopa*. El text signat amb el pseudònim Francisco, serà traduït al català uns anys més tard i publicat a *La Renaixença* el 1898 (TAYADELLA 2012: 277-294).

23 El setmanari fou fundat el 1889 amb el nom *El Olotense*. A partir del 1890 passà a anomenar-se *L'Olotí*.

A partir de l'any 1895 participa en diversos certàmens literaris amb sort diversa. Guanya alguns premis però també té algunes decepcions entre les quals sembla que la més sentida fou la que resultà de la seva participació en els Jocs Florals de Barcelona del 1896 on no va obtenir cap reconeixement. Hi presentava el manuscrit *Notes muntanyenques* que, en paraules de Tayadella, «es tractava d'una primera versió de *Quatre tipus*, considerat fins ara per mi mateixa el primer esbós parcial de *Sang Nova*» (2012: 281–282) i que el mateix Marian va reclamar i recuperar en saber-se sense el premi al qual optava.

Dos anys més tard, *Records de la darrera carlinada* (1898), que va constituir l'inici de la seva producció literària extensa, suposa el seu reconeixement com a «un nou valor de la narrativa catalana» (CASSANY 2018: 554). Segons deixà escrit Moliné i Brasés a la revista *Calendari Català*, «[t]ot lo que en ell son idealitats y devegades lirismes, son realitats plàstiques y tangibles en l'autor de *Recorts de la darrera carlinada*, l'olotí Marián Vayreda, un escriptor tot d'una peça que s'acaba de revelar en lo que val en aquest llibre» (1899: 44).

L'èxit de crítica del seu primer llibre l'animà a publicar *Sang Nova* (1900), una novel·la gairebé doctrinal –Serrahima en diu novel·la «de tesi»– en la qual desenvolupa explícitament el seu pensament ideològic i respon a interessos d'una altra mena que els literaris: «Després de la lectura del primer llibre, la lectura de *Sang Nova* desconcerta. L'obra resulta literàriament inexplicable. Vull dir que només la veuria explicable si hi suposava un propòsit extraliterari» (SERRAHIMA 1972: 103). A diferència de l'anterior, *Sang Nova* no va tenir la mateixa repercussió comercial i de crítica i no va reeixir com s'esperava.

Ara bé, a Marian Vayreda se'l recorda sobretot per la novel·la *La punyalada* (1904) publicada pòstumament i editada per Francesc Matheu –primer en fascicles a la *Il·lustració Catalana* i després en format llibre–. Per causa de la dissort comercial en la qual es va veure abocada la novel·la en els seus primers anys, incompresa i allunyada del simbolisme modernista que es trobava en altres novel·les de l'època com *Els sots feréstecs* (1901) de Raimon Casellas i *Solitud* (1909) de Caterina Albert, *La punyalada* hauria d'esperar molts

anys per a ser reconeguda com una de les grans novel·les de la literatura catalana (SERRAHIMA 1972: 109–110).

Paral·lelament a l'activitat literària, Marian Vayreda s'implicà activament en la vida política garrotxina i catalana fins al punt d'ostentar el càrrec de regidor de l'Ajuntament d'Olot entre els anys 1895 a 1899. En el proper apartat es veurà com el seu pensament polític va evolucionar d'acord amb els canvis que es produïren en la societat catalana, procurant adaptar-se a la realitat canviant sense abandonar mai, però, el convenciment que calia conservar l'essència i l'esperit del món que veia desaparèixer irremeiablement. Un món que va deixar escrit amb la mestria de qui hi creu fervorosament.

Una greu malaltia li causà la mort el 6 de febrer de 1903. La importància de Vayreda en el moment de la seva mort és indiscutible, només cal llegir les notes necrològiques que li dedicaren els diaris i revistes catalanes. Un bon exemple és l'inici del panegíric que Josep Gassiot i Magret li dedicà a la revista *Catalunya* el 15 de febrer de 1903, nou dies després de la seva mort, en el qual destaca les virtuts artístiques i literàries de l'olotí però també un patriotisme ferm, indestruïble de la resta: «La Literatura catalana ha perdut un de sos millors prosistas, lo Catalanisme un entusiasta apóstol, la Patria un fill que sempre estava disposat al sacrifici, l'Art un de sos conreadors, *Catalunya* un dels que ab mes agrado havia vist sa fundació, inscriguentse en la llista de col·laboradors, y nosaltres nostre mestre al ensemps que un veritable amich» (1903: XCVII).²⁴

2. Del tradicionalisme carlí al catalanisme conservador

No és objecte d'aquest treball fer una anàlisi ideològica del pensament de Marian Vayreda. Ara bé, desvincular la ideologia de l'autor olotí del sentit de les seves obres es fa francament difícil, sobretot tenint en compte el context en el qual van ser escrites i el seu fons argumental. Per tant, per entendre el simbolisme que adquireix la muntanya en *Records de la darrera carlinada* cal fer primer una breu reflexió sobre aquesta qüestió.

---

24 La cursiva és meua.

Per a Vayreda, escriure no fou només un exercici de creació literària o una distracció intel·lectual sinó que esdevingué, també, un mitjà a través del qual deixar per escrit una manera d'entendre la societat catalana i els seus valors en un moment en el qual semblava que tot havia de canviar: «En general dóna la impressió que l'art i l'escriptura són per a Vayreda com uns elements de soplug, unes vies de descompressió i abric enfront d'una contemporaneïtat viscuda de manera conflictiva» (SELLES 2003: 33).

Ara bé, com es veurà, les bases ideològiques que nodriren el pensament vayredià en relació amb aquesta Catalunya entesa des del localisme garrotxí, molt arrelada a la muntanya catalana i de forta sedimentació religiosa i tradicional –una idea de Catalunya que pretenia ser d'abast nacional i hegemònic, potser d'una manera innocent perquè la irrupció del segle XX i els canvis inevitables que se'n derivaren ho feren impossible–, s'anà adaptant, amb el pas dels anys, des del carlisme, diguem-ne «heretat», fins a un catalanisme conservador d'inspiració vigatana molt influït per Torras i Bages.

Cal entendre aquesta transformació com un procés gradual no exempt de dubtes i de reculades. Tal com defensa Jordi Canal en el seu article «Marian Vayreda, entre el carlisme i el catalanisme» (2004), Vayreda i tants d'altres carlins no van convertir-se al regionalisme catalanista com a part d'un procés natural i inevitable, sinó que van fer-ho emparats per les pròpies conviccions i per la llibertat de tria: «El fet cert que alguns antics carlins esdevinguessin, amb el pas del temps, catalanistes o nacionalistes catalans no significa, però, ni que aquesta fos l'única opció possible, i que fos un pas natural, com a conseqüència de les suposades essències prenacionals, ni que, finalment, l'evolució fos recta i inexorable [...]» (2004: 42).

Això queda palès amb la participació de Vayreda en la política activa. Si bé va intervenir com a vocal de la Junta permanent de la Unió Catalanista en l'assemblea que aprovà les *Bases de Manresa* el 1892, tres anys després, el 1895, «va acceptar càrrecs dins l'estructura del partit carlí –entrà a formar part de la Junta Tradicionalista del districte d'Olot–, amb la voluntat de potenciar-ne el vessant regionalista» (CANAL 2004: 44). Sembla que la seva proposta no reeixí i a partir de 1896 tornà a mantenir una vinculació més o menys constant

amb la Unió Catalanista, una agrupació que va anar perdent suports davant l'avenç de la Lliga Regionalista (SELLES 2003: 32).

Vayreda, doncs, no es desdigué del tot de l'ideari carlí i si, finalment, es va desvincular de la militància activa, fou per una qüestió de pragmatisme polític donada la impossibilitat de regenerar un partit en el qual només els carlins més acèrrims trobaven consol. En canvi, allò que ofería el catalanisme regionalista s'assemblava molt més a la idea de reivindicació nacional que ja expressà en el primer capítol de *Records* i que estava basada en la restauració dels privilegis i en «la reconstitució de la nostra antiga nacionalitat i la resurrecció d'una federació espanyola com a única reparació de punyents injustícies i desastrosos errors polítics» (p. 13). Era, per tant, un catalanisme lligat als preceptes tradicionals de la Catalunya vella, d'abast limitat i voluntariós, encara, en l'esforç de regeneració de l'Estat espanyol. En un article a *L'Olotí* de 1897 titulat «Més sobre el regionalisme», Vayreda escrivia:²⁵

Fixi's bé amb les bases escrites del catalanisme, que avui estan a la mà de tothom, i veurà que acceptem el fet de la unitat espanyola amb la sola reivindicació de tornar les coses (en el que sigui possible dintre la transmutació del temps) a l'ésser i estat en què es trobaven quan Espanya era gran i temuda.

Per això, el tradicionalisme de Vayreda, que forma el substrat immutable del seu pensament, perviu al llarg de tota la seva transició ideològica. És probable que la forta impressió que li causaren, de jove, les atzagaiades liberals perpetrades amb violència al seu Olot natal –«En ple Carrer Major veiérem a un reverend desfer-li la boca d'un cop de culata, per pur capritx» (p. 15)– i que l'impulsaren a allistar-se en les files carlines, exercissin un efecte de fixació d'uns principis i uns valors que ja no haurien de canviar sinó amb lleus matisos, fruit de la seva mateixa evolució vital. Així, la defensa de l'església, de la jerarquia rural que imperava en la muntanya catalana i dels usos i costums tradicionals foren sempre principis irrenunciables en Vayreda. Cal tenir present que el concepte de tradició no ha de ser entès com una renúncia al procés evolutiu de la societat sinó més aviat al contrari. Tal com proposava Torras i Bages calia servir-se de la tradició per a poder avançar.

---

25 Extret de VAYREDA, Marià. *Obres completes*. p. 716.

Tradicció i estancament són dos termes antitètics fins en sa significació gramatical: perquè el mot tradició, i de consegüent el concepte que expressa, enclou la idea de moviment, de curs, de transmissió, oposat, com es veu, a la significació de quietud del segon terme; per la qual cosa en el cabal de la tradició hi treballen totes les generacions, fins i tot els homes, modificant-se contínuament i essent sempre el mateix (1981: 119).

Com es veurà més endavant, en els apartats dedicats pròpiament a l'anàlisi de *Records de la darrera carlinada*, la visió del món i del ruralisme de Vayreda estan estretament vinculats a la idea de nació catalana que predicava el *vigatanisme* de Collell i Verdaguer – portantveus més destacats del moviment– els quals procuraren de fer arribar a Barcelona, i per extensió a tot Catalunya, a través de les relacions literàries i polítiques que sorgiren entre els prohoms del moviment renaixentista (RAMISA 1985). El pensament de Jaume Balmes en relació amb les característiques de la cultura muntanyenca descrites a *El catalán montañés* (1841), és a dir, la seva «superioritat moral, un major coneixement del món natural, una capacitat més gran de conservar la memòria col·lectiva, i la pràctica espontània de la solidaritat, que evitava situacions de misèria i marginació» (CODINA 2006: 22), constituïren un dels principis ideològics del *vigatanisme* el qual provà de conjuminar, sense èxit, «[u]na visió de Catalunya impregnada dels valors rurals i de la noció de comunitat lligada a un territori i un medi físic precís i determinat» (RAMISA 1985: 37) amb una societat que, en bona part, havia acceptat l'enfonsament de l'antic règim i que no estava disposada a retornar vells privilegis.

És important tenir en consideració el fet que la muntanya catalana de *Records de la darrera carlinada*, simbolitzada a través de la seva gent, la religiositat i el paisatge, no és un recurs literari impostat, ni respon a una intencionalitat doctrinal de Vayreda, sinó que és el resultat natural d'un escriptor que no concep el món d'una altra manera i que escriu i descriu, immers i conscient, un món que no vol veure desaparegut.

III. LA MUNTANYA ÉS LA NACIÓ

1. *Records de la darrera carlinada*, una melangia de joventut

Per a la primera edició de *Records de la darrera carlinada* (1898), Marian Vayreda encarregà el pròleg al seu amic Joaquim Riera i Bertran –fou el seu «assessor i avalador literari» (TAYADELLA 2012: 283)–, al qual havia anat enviant els episodis tan bon punt els anava enllestint i que l’esperonà a publicar-los en forma de llibre. En el mateix pròleg deixà escrit: «[...] En Marián Vayreda, després de regalarme ab la elaboració de cada quadret, féntmen assaborir las primicias, ha volgut honrarme ab l’encárrech que cumpleixo y del qual no hauría sabut defugirme» (1898: XIII).

Sembla que aquesta manera d’anomenar «quadrets» als episodis de *Records de la darrera carlinada* féu força fortuna perquè el mateix Marian en fa ús a «Quatre mots», una sort de preàmbul del llibre en el qual explica les motivacions que el dugueren a escriure’l. Amb tot, cal no confondre aquests «quadrets» amb els «quadres de costums» de la literatura costumista catalana dominada generalment pels autors de la burgesia urbana.²⁶

Es tracta, senzillament, d’una col·lecció de records de caràcter íntim que, més o menys entelats per la pols dels anys, tenia emmagatzemats a les golfes de la memòria, i que, de temps enrere, aprofitant estones vagatives, venia fixant en paper, en forma de quadrets, amb el propòsit de deixar-los enfaixats en un racó de calaix (p. 7).

La fórmula de Riera i Bertran és prou encertada principalment per dos motius: el primer és que remet directament a la figura de Marian Vayreda com a pintor, entenent la seva incursió literària més aviat com una translació de l’art de la pintura al paper, i no pas com una aventura fruit d’una febrada o d’un capritx d’home benestant. Atribueix un cert continuisme al Marian escriptor, sense desvincular-lo del tot de la pintura vayrediana

---

26 Per a aquesta qüestió vegeu: CASSANY, Enric. *El costumisme en la prosa catalana del segle XIX*. Barcelona: Curial, 1992. És especialment interessant el capítol 5, «El memorialisme costumista», en el qual Cassany en delimita molt bé les característiques quan afirma: «Si volem que el terme *costumista* tingui alguna virtut, l’hauem d’aplicar al reportatge de l’extern i el col·lectiu i, per tant, excloure els gèneres més íntims i personalitzats» (p. 237).

(enfortida sobretot per Joaquim) i de l'escola d'Olot, en una mena de conservadorisme artístic.²⁷ Per dir-ho d'una altra manera: en Marian, en comptes de pintar, escrivia.

El segon dels motius és la força simbòlica del terme, el qual permet entendre cadascun dels catorze episodis dels *Records* com a narracions autònomes que només mantenen el vincle amb la resta a través del tema i de la successió cronològica/literària dels fets. Talment com si es tractés d'una col·lecció de quadres exposats en una mateixa sala, amb l'únic propòsit de mantenir-los junts per a una millor comprensió general de l'obra. Serrahima i Boada en parlen en aquests termes: «El conjunt no té altres lligams que la unitat del tema i la personalitat del narrador, i el propòsit literari és totalment contrari a donar-li forma de novel·la: cada quadret va pel seu cantó, i està expressament construït per a anar-hi» (1996: 126).

Això és important perquè Vayreda va escriure *Records de la darrera carlinada* vint-i-dos anys després del final de l'última guerra carlina. El pas del temps, per força havia de distorsionar la finesa de la seva memòria i molt probablement en condicionà la percepció dels fets. Per això no és estrany que els episodis estiguin escrits com petites píndoles amarades de melangia. Aquesta melangia, que traspua la decepció i la desil·lusió «ocasionada pel desencaix terrible que hi ha sempre entre l'ideal i la realitat, entre les expectatives del jove soldat reaccionari i idealista i el curs d'una guerra» (CASACUBERTA 2002: 68), és expressada a través dels records d'una joventut que es rememora des de la serenor de l'adulesa, des de la talaia que el pas del temps procura per a poder observar el passat.

Vayreda és conscient d'aquesta distorsió provocada pels anys i entén que escriure en clau autobiogràfica suposaria un error i un acte de prepotència absurd i irrealitzable en termes de precisió històrica: «avui deploro amb tota l'ànima no haver portat un dietari de campanya» (p. 8). L'autor olotí es mostra «indiferent a l'exactitud de les dades, i concep

---

27 Per a conèixer amb més detall la trajectòria pictòrica de Marian Vayreda, vegeu: SALA i PLANA, Joan. «La pintura de Marian Vayreda», dins: *Exposició Antològica de Marian Vayreda i Vila (1853 – 1903)*. Girona: Fundació Caixa de Girona: Ajuntament d'Olot (Institut de Cultura): Museu Comarcal de la Garrotxa, 2003, p. 42-48. Per a la tècnica pictòrica de Marian Vayreda, vegeu: ROVIRA i PONS, Pere. «La tècnica pictòrica de Marian Vayreda», dins: *Ibid.*, 49-51.

els episodis no com a mers vehicles d'informació (factual i psicològica), sinó com a quadres artístics ("forma", "sentiment", "color")» (CASSANY 2018: 558).

Per això adopta una actitud que, en paraules de Serrahima, «alhora que manté la llibertat amb què la narració li va naixent en la ploma, li permet un punt d'allunyament dels fets que hi conta i l'allibera així d'una actitud massa estrictament biogràfica» (1972: 100). El mateix Vayreda insisteix en aquesta qüestió diverses vegades:

[N]o ha estat el meu propòsit l'escriure un llibre de memòries, ni he abrigat la pretensió de donar a llum dades inèdites per a la història de la darrera guerra civil (p. 6).

Repeteixo, doncs, en descàrrec de la meva consciència, que no he pensat fer cap obra documental ni de caràcter històric, en el rigor de la paraula (p. 7).

I en relació amb allò que recorda, i que deixa per escrit, també és ben clar. L'esperit de les paraules de l'autor olotí a *Records de la darrera carlinada* és deutor de la vivesa amb què l'emoció de les experiències viscudes quedaren gravades en la seva memòria i, també, del resultat d'un procés selectiu –segurament inconscient i inevitable– que en conservà algunes i n'oblidà d'altres. Ben mirat, i atenent el que ell mateix va deixar escrit, aquesta selecció personal de la memòria sembla respondre, en Vayreda, a una naturalesa artística, pictòrica, subsidiària dels sentits i no pas a una recopilació de dades i fets històrics, com si es tractés d'un simple arxiu gris i anodí.

L'índole especial de la meva memòria sols ha servades amb fidelitat les impressions de color i de sentiment, aquelles en què, per un o altre concepte, l'ànima s'hi interessà: de la resta res, o ben poca cosa (p. 7).

Karl J. Weintraub, en un extens article intitulat «Autobiografia y conciencia histórica» (1991) es refereix a la interpretació retrospectiva de la literatura autobiogràfica en uns termes que exemplifiquen perfectament el cas de *Records de la darrera carlinada* i la seva relació amb el passat històric:

El sentido del pasado es inteligible y significativo en función de su comprensión en el presente. Así ocurre también con todo intento de comprensión histórica: a los hechos pasados se les sitúa de forma que se establece entre ellos una relación retroactiva de la que carecían en el momento en que tuvieron lugar. No obstante, esta situación hace que el lector se plantee la siguiente cuestión: ¿Cuál es la verdad del relato? (1991: 21).

Aquesta reflexió és doblement interessant en el cas de Vayreda perquè, en primer lloc, posa de manifest la impossibilitat d'escriure unes memòries –que forçosament són una mirada enrere, sempre personal– sense que el present de l'escriptor influeixi en la interpretació del passat i, en segon lloc, perquè si aquesta interpretació històrica és inevitable, llavors cal plantejar-se quin és el grau de ficció de l'obra.

Per això, des d'un punt de vista taxonòmic, no podem parlar de *Records de la darrera carlinada* com unes memòries i encara menys com una autobiografia. És, en tot cas, un conjunt de textos inspirats per records de joventut melangiosos i amarats de decadència, però bastits amb consciència plenament literària. En paraules de Casacuberta, «el problema rau, tanmateix, en la constatació que la capacitat de distanciament acostuma a ser inherent al pas del temps, a l'experiència del desengany i a la confecció d'un paradís per definició perdut que només pot existir en la literatura» (2002: 66).

Ara bé, Vayreda, que sap que escriu literatura i que el protagonista i narrador dels *Records* no és ben bé ell sinó «la literaturització del mateix autor, de jove» (TAYADELLA 2012: 276), es troba amb la necessitat d'aclarir que la literatura que ell practica no és *per se* sinònim de ficció absoluta, ni d'absència d'honestedat, sinó una transmutació literària de la realitat.

Dec afegir, però, que tot el que refereixo és cert, entenent que no és faltar a la veritat, la llicència, que en alguns casos m'he presa, de lligar fets distanciats o suprimir-ne d'altres, a fi efecte d'evitar incongruències, arrodonir algun quadre i alleugerir la narració (p. 8).

En aquest sentit, el títol *Records de la darrera carlinada* sembla un encert més de Vayreda a l'hora de constrènyer el valor dels catorze relats que conformen el llibre. Segurament, un títol com *Memòries de la darrera carlinada* hauria estat inadequat i propens a l'equivoc o a la crítica dels qui, com ell, van viure la guerra en primera persona. Amb tot, i acceptant la trampa literària de Vayreda, que explora l'autoconeixement «no pas en la mateixa peripècia narrativa, sinó anys després, quan s'ha convertit en un personatge considerat i establert» (BUSQUETS 2003: 87), els *Records* esdevenen un mitjà propici pel creixement literari de l'olotí i, com es veurà a continuació, un substrat ideal per abocar-hi l'essència del pensament vayredia, profundament arrelat a la muntanya i als seus valors.

2. Les muntanyes són rodones com clepsa de frare: la fe irrenunciable

Ens aclatàrem a terra, única manera d'amagar-se en un país en què les muntanyes són rodones i llises com clepsa de frare i deixàrem passar el perill (p. 35).

El mateix dia que Marian Vayreda morí, Josep Berga i Boada –fill de Josep Berga i Boix, qui havia estat amic, mestre i soci de Marian– anà a la casa dels Vayreda i, durant la vetlla de l'insigne escriptor, el dibuixà en el seu llit de mort. Ell mateix ho recordava en una breu «íntima» que va escriure aquell dia en tornar a casa i que vaig llegir publicada en un llibret editat per la Biblioteca Olotina en el qual també hi ha dos contes de Vayreda: «El bes de la mort» i «El xai perdut». Segons explica Berga, Marian, ja difunt al seu llit, duia un rosari enredat a la mà dreta; el mateix rosari que temps abans li havia caigut a terra en el seu taller mentre aquest li feia un retrat, el mateix amb què cada vespre, gra a gra, passava els quinze misteris de la Mare de Déu recollit en pregària juntament amb la seva família. Al final del breu recordatori escrigué: «Quan he acabat el dibuix, me'ls he mirat ben bé els rosaris i m'han semblat els mateixos que, de rebot del seu retrat, caigueren a terra del meu taller i he pensat que qui els estimava tant en vida i els estrenyia després de la mort, no pot ésser que hagi deixat aquest món sense poguer veure a Déu de seguida. I... "sortós de tu" he dit, despedint-me'n per sempre» (1951: 6).

Per a Vayreda, la fe en Déu fou, durant tota la seva vida, un estat impertorbable de l'ànima, indestriable del seu ésser més íntim i de caràcter irrenunciable fins i tot en els moments en què les circumstàncies debiliten els fonaments de la condició humana.

Avui... crec més que llavors, puix fins crec... que hi ha coses en què no s'hi pot creure. Afortunadament, he servat la fe en Déu, però la fe en els homes i en llurs coses ha rebut ben fortes ensopegades (p. 56-57).

En aquest mateix sentit, Lluís Busquets afirma que «el protagonista dels *Records...*, tot i assaborir les contradiccions humanes, el desengany dels propis ideals i l'absurd de la

guerra, mai no es pot acabar trobant anorreat perquè té la fe com a sortida com ja la té com a justificació inicial» (2005: 86).

A això, cal afegir que «[n]o gaire abans de la mort del seu germà Joaquim, apareixia *La Tradició Catalana* i ell es va proclamar molt aviat seguidor de Torras i Bages» (SERRAHIMA 1972: 99). De manera que, tenint en compte aquesta qüestió, en el moment d'escriure *Records de la darrera carlinada*, és raonable admetre que Vayreda entenia el país com una entitat profundament lligada a la religió i la fe, a la manera del bisbe vigatà quan afirmava que «[l]'Església és regionalista perquè és eterna. Els organismes polítics, els Estats, es fan i es desfan segons les circumstàncies, [...]. La religió, repetim altra volta, és una sobrenatural perfecció de la naturalesa, i per això cerca les entitats naturals més que les polítiques, és a dir, més la regió que l'Estat, perquè és divinament naturalista» (TORRAS i BAGES 1981: 37).

Així, amb aquest pòsit cultural, religiós i moral –diguem-ne, fins i tot, ancestral i heretat per condició i família–, no és estrany que les referències divines, sobretot en el que és relatiu al poder que atorga la fe, i les representacions d'aquest poder a la terra en forma de capellans, monges o visions gairebé sobrenaturals, siguin una constant a *Records de la darrera carlinada*.

Ara bé, voler-ne fer una lectura en clau de reivindicació religiosa seria, al meu entendre, un error. És a dir, per bé que Vayreda posa de manifest el malestar que li suposà durant la revolució liberal l'«odi sectari i bestial contra tot el que tenia referència amb el Clergat i la Religió» (p. 13), no abandera el greuge ni prova de refer explícitament la condició de l'Església com a institució arrelada al país. Ni tan sols després d'una descripció tan profundament airada i visceral com la que fa al pròleg, quan parla de l'església de Sant Esteve d'Olot i dels actes que hi perpetraren els liberals:

L'espaiosa nau del temple, en lloc de les salmòdies i dels càntics de la litúrgia cristiana, ressonava amb les notes de l'Himne de Riego i del cancan, executades a l'orgue per mans acanallades i barroeres; l'emblema de la Trinitat, que hi ha dalt de l'altar major, servia per als exercicis de tir al blanc; en les beneiteres, s'abeuraven els cavalls i en l'Altar Major cadellava la gossa del comandant (p. 14).

Vayreda, en canvi, el que fa és reconduir la ràbia vers aquells que menyspreen l'Església i els valors i costums de la religió cristiana i la transforma en un atribut profitós per al personatge principal –en Marian literari, el jove de *Records*–. La força de la fe d'aquest narrador-personatge l'impel·leix a superar totes les penúries físiques i totes les febleses morals que la guerra provoca. Lluny de voler alligonar, Vayreda aprofita la fortalesa del seu catolicisme per construir un personatge que viu i s'expressa cristianament però que no s'imposa. Ans el contrari, la fe esdevé un oasi personal, gairebé íntim, sense expressió pública ni ostentació.

No és estrany, doncs, trobar associacions metafòriques entre les experiències de vida relatades i la litúrgia catòlica. Així, la mort, omnipresent a *Records de la darrera carlinada*, és sempre una mort cristiana, justificada i honorada pel «sacrifici en pro d'una causa justa i santa» (p. 28). A «Bateig de foc», Vayreda relata la primera escaramussa viscuda contra les tropes de Martínez Campos des de la seva incorporació a l'exèrcit carlí. Els carlins, parapetats en el cementiri de Campdevàrol, esperen que l'enemic se situï a la distància suficient per al tir de fuselleria. Aquests breus instants, fugaçs i inacabables al mateix temps, i el neguit forçós d'un jove que s'enfronta amb la mort per primera vegada, són descrits per Vayreda com els d'un condemnat que ja només pot trobar la salvació en la pregària:

[E]ls pocs minuts que transcorregueren des de la vista de l'enemic fins a rompre el foc, em foren sumament anguniosos i em semblaren eters. Sols podria comparar-los amb el trànsit del reu en capella: la idea de la mort se'm representava amb tota la seva nuesa, convidant-me a resar credos i fer confessió general (p. 26).

De la mateixa manera, la mort d'un carlí en aquest mateix combat és assistida per un capellà que en garanteix el retrobament amb Déu:

El recolzaren a la soca d'un xiprer, i el capellà del batalló acudí, començant a recitar-li, tot aguantant-lo per les espatlles, les recomanacions de l'ànima, veient que no hi havia lloc per a la confessió (p. 29).²⁸

28 És interessant tenir present, també, el simbolisme del xiprer en el moment que el carlí expira el seu últim alè. En paraules de Josep Gordi: «Com que és un arbre que creix esvelt i alt, ja que pot arribar als 20 metres, sempre se li han atribuït importants valors espirituals. Podríem dir que és l'arbre que simbolitza l'acolliment, el repòs i el benestar i, per aquests motius, cavalca entre el cel i la terra» (GORDI 2011: 49).

I la mort del *Noi de l'Alou*, carlí estimat per tota la tropa i per les noies dels pobles, donat el seu «gèniet tan festós» (p. 64), és acomiadat arreu amb un parenostre:

[Q]uan les noies preguntaven als seus companys:

– *Què heu fet del Noi de l'Alou?* [sic]

– A Santa Coloma va descanviar! –deien aquests–. Reseu-li un parenostre... (p. 69).

Per altra banda, aquest jove Vayreda, que s'enfronta a la incertesa de la guerra i a les vel·leïtats dels homes que campen pertot, lluny de trobar-se desemparat, es consola sabent-se sota la protecció divina que procura per ell i l'encamina en tot moment. En «Episodi dolorós», amb el seu germà Estanislau i el cunyat d'ambdós, fugen per Molló –«en dolorosa processó» (p. 32)– cap a la frontera, perseguits per l'enemic, després d'assistir a la vetlla d'una de les seves germanes en el llit de mort. Més tard, en plena nit, una masovera els ofereix un allotjament segur enmig de la muntanya. Per a Vayreda, la seva ajuda és entesa com una intercessió de Déu: «Per sort, Déu ens deparà una segona providència, i aquesta fou la masovera de la casa» (p. 33). La primera providència, sense fer-ho explícit, havia estat l'obtenció d'una llicència per anar a Camprodon a acomiadar-se de la germana que, en arribar, ja trobaren de cos present. I a «Calvari» –títol del penúltim «quadret» amb clares connotacions religioses–, quan ja tot està perdut, l'exèrcit carlí deslloriat i perseguit a la desbandada i els liberals copant les muntanyes mentre cerquen l'enemic vençut, Vayreda, ferit d'una mà, torna a manifestar un acte de fe com a única sortida d'una sort que li és del tot adversa: «Així vaig acomiadar-me d'ells, amb el cor entristit, encomanant-me a la voluntat de Déu» (p. 107).

Com ja s'ha dit, la religiositat d'en Vayreda escriptor amara també el seu personatge literari de *Records de la darrera carlinada* i, de vegades, sembla endur-se per una idealització del passat accentuada per la força de la imatgeria cristiana, que queda recollida en una mena d'admiració mariana cap a les poques dones que prenen relleu i un cert protagonisme en uns records que són, majoritàriament, masculins. La primera d'aquestes dones admirades és Maria de les Neus, esposa del príncep Alfons, que «exercia afectuosament de germana de la caritat» (p. 22). Aquest orde religiós, el de les germanes de la caritat, devia haver causat un gran efecte en Vayreda –«el que més m'impressionà fou veure aparèixer els

hàbits negres i les blanques toques de les Germanes de la Caritat» (p. 116)– perquè en l'últim capítol, «L'hospital», són descrites gairebé com éssers sobrenaturals, personificacions de la fe i l'amor de Déu:

Bé s'ha prou poetitzat sobre aquests àngels de la caritat que arredossen amb llurs ales l'espona del llit dels infeliços que sofreixen o moren lluny del calor de la família; mes per a apreciar tot el valor d'aquestes filles de la virtut cristiana cal haver estat l'infeliç i el desvalgut, objecte de llurs tendres atencions. És llavors, frec a frec de llur roba d'estamenya i sentint l'accent de llurs paraules de consol, que poden copsar-se a ple cor el doll de poesia divinal i la sublimitat d'un amor que no es detura davant cap sacrifici (p. 117).

És important tenir en compte la literaturització d'aquestes germanes, tant des de la retòrica del text, ampul·losa i recreada, com des de la denominació que els dona Vayreda. La Superiora és anomenada Maria en una clara referència a la Mare de Déu i, una de les germanes, la que és descrita d'una manera més vívida, du per nom Àngela, com una representació terrenal de la presència divina entre els homes. La bellesa d'aquesta monja jove i la seva compostura, experimentades com una visió virginal, desperta en Vayreda un sentiment indeterminat que va des de l'admiració casta d'un home de fe fins a la contemplació extasiada d'un jove, en la plenitud de la vida, exposat també als desitjos més mundans.

Ella, amb mirada serena, posat jovial i somrient, tan lluny de les camanduleries de beata com de les coqueteries de la dona lleugera, caminava amb pas segur per entre les files de llits, saludant i atenent a tots i no responent concretament a ningú, o bé sols amb monosíl·labs. [...] Aquella instantània visió em féu l'efecte d'una ullada de sol de primavera. Me'n vaig sentir íntimament afalagat. Aquell conjunt de bondat i de bellesa santificades pel sacrifici em féu respirar una ratxada de cel... (p. 120).

Res fa pensar, però, que Àngela i Maria no puguin ser noms autèntics, conservats en la memòria de l'autor com a conseqüència de les fortes torbacions de les quals fou víctima al final de la guerra i que es veieren amorosides per les atencions d'aquelles monges. De la mateixa manera, tampoc no es pot descartar que els noms responguin a un simple recurs literari, un bateig discret però efectista en el resultat.

Finalment, l'arrelament de la religió en la cultura popular i en els quefers diaris es troba en expressions com: «[...] tenia la mà esquerra foradada com la d'un Sant Crist» (p. 103); «També em feren, en un dir Jesús, una sopa de ceba [...]» (p. 107) o, en el mateix sentit,

«La bona senyora [...] m'arreglà en un dir Jesús una sopa [...]» (p. 116). Aquesta extensió popular del llenguatge de Vayreda és atribuïble, per una banda, a una manera de viure lligada a la religiositat dels actes, fins i tot dels més bàsics i intranscendents de la quotidianitat i, per l'altra, com es veurà seguidament, a la formació d'un personatge que, malgrat la seva ascendència social i el distanciament que això pressuposa, vol sentir-se lligat al país i la seva gent.

3. Fills de la terra: els homes i les bèsties

Fills de la terra, conveïns moltes vegades o lligats pels llaços de la coneixença, del tracte o, sovint, del parentiu, la nostra arribada era la del familiar, del conegut, quan no de l'amic o del desitjat (p. 80).

L'origen benestant de Vayreda, en contraposició amb la duríssima vida dels pagesos, carboners, pastors i de la resta d'homes d'ofici de la muntanya, no fou obstacle per a mantenir amb ells una relació que, salvant les distàncies socials pròpies del segle XIX, es basava principalment en el reconeixement mutu i amb l'assumpció de la muntanya catalana com un territori que calia preservar de la influència assimiladora de la ciutat. En aquest sentit, cal tenir en compte que, a Vayreda, li toca viure un moment històric en el qual «Catalunya experimenta moviments importants de població, el més característic dels quals és el despoblament de la muntanya en benefici de la costa. De la pagesia surten les promocions de la ciutat; i no solament obrers industrials, sinó també els intel·lectuals i els burgesos» (VICENS VIVES; LLORENS 1991: 111).

Aquesta preservació s'havia de donar, com s'ha vist, en el camp espiritual però també en relació amb els paisatges, tant el natural com l'humà, ambdós lligats als valors, els oficis i els animals que conformen un tot indissociable dels homes. El paisatge humà i animal de *Records de la darrera carlinada* doncs, el que tractaré en aquest apartat (el paisatge natural es veurà en el següent), es vertebrava a partir de tres eixos fonamentals: el primer és el format pels muntanyencs de soca-rel, és a dir, pagesos, guies, masoveres, mossos i personatges

gairebé iconogràfics de la tradició catalana; el segon eix és el dels carlins, vells i nous, rudes i estafolaris de vegades, però representatius de la defensa dels valors tradicionals; i finalment, el tercer, és el dels animals, caracteritzats per la indiferència a la guerra que ocupa els homes i usats molt sovint per Vayreda per a propòsits literaris en comparacions i en transfiguracions d'homes en bèsties o de bèsties en éssers sobrenaturals.

Vayreda fou un ferm defensor dels interessos muntanyencs entre els quals hi havia, sens dubte, els de la noblesa rural de la qual formava part. Ara bé, la seva adscripció ideològica no va ser un impediment per escriure articles lloant i protegint els pagesos i homes d'ofici. Considerats per Vayreda conciutadans seus, eren agreujats sempiternament, amb impostos i lleves, per un Estat espanyol insensible i inoperant que no era capaç de retornar l'esforç i la fidelitat d'aquests muntanyencs sinó amb l'abandó del territori i el menyspreu dels seus habitants. En l'article «Les remences del segle XIX», publicat a *L'Olotí* el 1894, Vayreda els dona veu i recull la seva indignació:

[...] de tants milers d'habitants com hi ha escampats sobre el terror de les nostres muntanyes, regant la terra amb la suor dels seus fronts, sense a penes els avantatges que dona la solidaritat amb els seus consemblants, sense quasi més vies de comunicació que les que ells mateixos s'han obert amb el frec de les seves espartenyas, sense més empara contra els malfactors que la que ells mateixos es proporcionen amb els seus braços o al toc de sometent, amb els auxilis de la religió i de la medicina prou lluny perquè siguin perfectament inútils en el moment que puguin fer falta (1984: 661).

És força raonable, doncs, que Vayreda sentís un profund respecte per aquestes persones que, amb el seu treball, conformaven la primera línia de defensa de la muntanya amenaçada, símbol mític de la pàtria catalana. Com aquells «bons carboners» (p. 115) que, ferit i perdut entre fagedes, el portaren fins al mas Coll de Vidrà, o el propietari del mas Carosas, de la banda de França, que s'oferí a Estanislau per a qualsevol menester i que els serví per escapar en l'ocasió que fugien de Camprodon amb el seu cunyat: «D'oferiments d'aquesta mena, a ciutat en donem i en rebem deu cada dia, mes entre muntanyencs i en certes circumstàncies tenien algun més valor» (p. 36).

A ulls de Vayreda, fins i tot un mort en combat, recolzat contra una soca i amb un mocador que li tapava la cara, «semblava dormir, tal com ho fan els pagesos a la migdiada per a

preservar-se de les mosques» (p. 29). Una habilitat literària capaç de transformar una imatge obituària en un passatge gairebé rústic.

Amb tot, val a dir que Vayreda no trenca mai l'ordre social: el jove de *Records*, tot i les penúries que passa i malgrat que necessita sovint l'ajuda dels habitants de la muntanya, sempre és tractat com un senyor de casa bona i ell, sense abusar ni exigir res, ho accepta de manera natural i sense recança. En una ocasió, requereix els serveis d'un guia que l'apropi a l'hospital de Besora per camins i guals amb l'objectiu d'evitar l'enemic i no caure presoner. Caiguda la nit:

M'indicà una casa en la qual podria estar bé, sinó que dubtà de si seria del meu gust.

– Perquè no és dels *vostres* –afegí.

– Que els creieu capaç de fer-me alguna trastada? –vaig dir-li.

– No, senyor, no! –exclamà–. Sols l'hi dic perquè ho sàpiga (p. 108).

En aquests mateixos termes es relaciona amb l'assistent que té assignat com a oficial carlí. D'origen castellà, «quasi anònim, servidor lleial, que tantes proves d'adhesió em tenia donades» (p. 125), dormia a terra i seguia el jove Vayreda arreu:

Era el meu pobre assistent, que dormia com un soc sobre el sòl de la terra nua, i que en sentir-se agafar s'alçà amb urc, cridant:

– ¿*Qué hay, señorito?*

– Porta'm aigua, que em moro de set (p. 105 – 106).

Així mateix, com s'ha vist en l'apartat anterior, masovers i masoveres l'acullen sempre que li cal i, tot i les penalitats de la guerra, sempre li procuren un jaç, menjar i atencions: «la masovera em féu servir la corresponent sopa de ceba, i fins va voler curar-me la ferida aplicant-m'hi un oli de tall de la seva particular confecció» (p. 110). Només una vegada li és negada la despesa, fet que promou en ell un fort desencís, com si es trenqués de cop un ordre invariable: «No recordo haver sofert en ma vida un dolor moral tan intens: era barreja de vergonya, de desengany i desesperació impotent, que em feu venir llàgrimes als ulls» (p. 112).

A «Fantasies», comença el capítol recordant una conversa amb «[u]n vell filòsof, de llarga barretina i calces amb davantal» (p. 55). Tot i que la prosa de Vayreda no és costumista ni mitificadora, en aquest capítol es deixa endur per la idealització de la muntanya catalana – que imagina durant les llargues marxes de cavalleria–, juntament amb algunes imatges de personatges tradicionals «evocades per la febre que em devorava» (p. 58):

Una hora, era la romàntica donzella de l'encantat castell, [...] la xamosa pubilleta, de gipó vellut, falda curta i sabateta escotada, o la dona d'aigua dels contes de fades, [...] o bé la pastorel·la, de llampants vestits i cara de roses (p. 58).

En aquesta mena d'iconografia tradicional, Vayreda situa els carlins en el centre. Hi fa una barreja d'admiració i de decepció gairebé a parts iguals; és allò de «la proximitat del *ridícul amb el sublim*» que expressa tan bé quan un vell coronel d'artilleria de cara «traspassada, cadavèrica i acusant un viu sofriment» es descobreix la boina davant els prínceps al crit de *Viva el Rei!* (p. 23). La incorporació a files del jove de *Records* s'esdevé entre veterans d'altres guerres, homes bregats i rudes, com els integrants de l'Esquadró de la Sang i el seu capità, que munta un cavall foll, i al qual Vayreda descriu com un «vell de llargs ganyils blancs, cara xuclada i aire petulant, amb la boina de ballesta, a estil de Zumalacàregui, vestit de tall mig francès, mig no sé què, amb galons de comandant a les mànigues» (p. 81). Com explica Ramon Grabolosa en el seu llibre *Carlins i liberals* (1972), l'admiració que l'autor olotí sentia per aquests carlins fou recíproca en molts casos. L'origen benestant de Vayreda, de costums gens comparables amb la duresa de la vida al ras, havien de fer reflexionar per força a aquells carlins vells que no entenien ben bé què feien aquells joves llençant-se a la muntanya feréstega:

Quan es van veure davant aquells nois de pell fina, hereus o pubills de casa bona, es mostraren respectuosos i admirats; no fou permesa amb ells cap familiaritat ni broma grollera. Els impressionava que una gent, a més d'invertir la fortuna en la guerra, deixessin que els seus fills anessin a patir fam i fred i a morir d'una escopetada. Els tractaven molt paternalment, com sentint-se responsables de llur seguretat (1972: 124).

Per això, Vayreda, malgrat ser conscient de l'escena grotesca que de vegades podia suposar una partida carlina, mai no es refereix a aquells homes de manera despectiva o amb sarcasme. Ans el contrari, en fa elogis i els consagra com a muntanyencs experts, arrapats a

la terra o el que és el mateix, al país: «Solíem acomboiar-nos a la partida d'en Barrancot, home sumament hàbil i coneixedor del país, capaç de burlar la persecució de deu columnes, per entre les quals s'esmunyia com els conills per les bardisses» (p. 38).

Aquest «conills per les bardisses», com una comparació entre home i animal, és un recurs literari profusament utilitzat per Vayreda en tota la seva obra. Damià Bardera ho analitza a «El món de Marià Vayreda: una anàlisi crítica» (2014) on inclou aquest recurs en un camp semàntic que anomena «l'animalitat» i explica que «independentment dels valors que encarnen o simbolitzen les bèsties en l'obra de Vayreda, la bestialitat i l'instint dels éssers humans són nocions centrals en el món de l'autor» (2014: 14). En el cas de *Records*, i a diferència de *La punyalada*, en la qual la incursió psicològica dels personatges és molt més profunda, les connotacions que resulten de la comparació dels homes amb els animals són més innocents però no per això menys significatives. Així, quan els carlins s'organitzen, «tothom corria d'aquí d'allà, enfeinat, com les abelles al buc» (p. 19), però quan els liberals són sorpresos pels carlins i obligats a rendir-se, «corrien d'ací d'allà adelerats, com gallines esparverades» (p. 50). És a dir, en el primer cas la comparació és positiva perquè infereix capacitat de treball i d'organització a la manera de les abelles i, en canvi, la segona denota covardia i menyspreu.

La comparació animal també és usada per Vayreda per significar la submissió dels habitants de la muntanya als abusos inherents d'una guerra, de vegades fins i tot amb estampes humorístiques com aquesta en la qual el pagès fa de muntura, com si es tractés d'un cavall o d'un ase, però esbufega com un gos que segueix l'amo: «El vell coronel d'artilleria venia fent contorsions i visatges, muntat a cavall d'un pagès que corria a salt de ca i traient mig pam de llengua» (p. 23).

A banda de les comparacions, també trobem animals en estat salvatge com els llops que udolen sota les finestres de l'Hospital de Besora (p. 118) o les egües i els cavalls que pasturen aliens a la guerra a «Bateig de foc». A *Records de la darrera carlinada* són els cavalls domats, al servei dels homes, els que adquireixen major protagonisme. Això es deu, principalment, al fet que el jove de *Records* forma part de la cavalleria carlina però també perquè ajuda a simbolitzar l'ordre tradicional. Aquest és un ordre en el qual els homes i les

bèsties poden conviure plegats mentre no s'alteri la jerarquia establerta. Així, els cavalls dominats pels seus cavallers no potegen ni tan sols els enemics perquè «són bèsties i, com a tals, estan exemptes dels odis dels homes» (p. 47). Ara bé, quan aquests cavalls són embogits enmig d'un combat i «barrejats bèsties i persones» (p. 77) de manera que els homes per poc «sortien mig vius d'entre les potes dels cavalls» passen a ser considerats animals «portats pels dimonis» (p. 76). En aquest sentit és paradigmàtic el cavall boig que munta el capità de l'Esquadró de la Sang:

Tota la seva fatxa, més que de cavall, era de porc senglar. Amb el cap baix i la mirada feréstega, blanquejant-li els ulls a moments, com els d'un toro, la boca escumejant i les orelles agemolides, com a punt de guitar. Anava fent cabrioles de borratxo, braolant, més que renillant, com un gos foll a punt d'investir (p. 81).

Aquest cavall, que depassa de molt el que s'espera d'un animal al servei dels homes, és alienat fins al punt que perd la condició d'èquid per a convertir-se en un porc senglar, un brau o un gos enfollit, en definitiva, una bèstia de nou «endimoniada» (p. 86). Finalment, és mort a escopetades a l'estable després d'haver mossegat i potejat un mosso de quadra.

Així doncs, l'ordre atàvic i jerarquitzat del món vayredià es deu al compliment dels rols i no tolera les desviacions. Tots han de seguir l'ordre de valors indestriables de la vida muntanyenca: pagesos i masoveres, mossos i guies, carlins vells i nous i, fins i tot, els animals. Quan aquest ordre és subvertit pels homes, Vayreda se sent profundament decebut i quan ho fan els animals res els salva.

4. Les afraus de la muntanya: el paisatge inhòspit

La política establerta pel general Martínez Campos feia incomparablement menys perillós el presentar-se descobertament a la via pública que el transitar d'amagat per les afraus de la muntanya (p. 125).

Enric Galwey (Barcelona, 1864 - 1931), que havia estat deixeble de l'escola paisatgística d'Olot, va escriure unes memòries artístiques en les quals recordava tot de pintors que

havien exposat a la Sala Parés de Barcelona. En el capítol dedicat a Marian Vayreda i a propòsit de *Records de la darrera carlinada*, escriu: «És un llibre admirable literàriament i artísticament: quan es fica a la fageda malalt i ple de febre, rendit i derrotat, és un poema; quan descriu aquell somni paorós enmig d'aquells faigs centenaris plens d'arrugues enormes i molsoses, respirant aquella humitat palúdica, és una pàgina d'art indescriptible. Només bo pot fer un pintor poeta» (1934: 47-48).

A banda d'aquests dos passatges del capítol «Fantasies» recordats per Galwey se'n podria afegir un tercer que respon, també, a aquesta poetització del paisatge:

La nit era esplèndida i callada, i la lluna brillava amb tot el seu esclat, reflectint-se tranquil·lament en les gorges del riu, entremig dels verns i salzes de les riberes («La persecució» p. 99).

Ara bé, aquest recurs literari no té més continuïtat. Per a Vayreda sembla que aquesta idealització només és possible com a conseqüència d'un estat febrós, al·lucinatori. El seu estil, en termes generals, és deutor de la seva manera de pintar els paisatges: «amb poques preocupacions de llums i ombres, amb uns colors generalment foscos i una paleta dura» (CASACUBERTA; SALA 2002: 42). Segons Sala, els paisatges que pintava Marian, a diferència del seu germà Joaquim i d'altres pintors de l'Escola d'Olot, tant locals com forans, no tenien el mateix valor que per a la resta i li «servien de fons per a altres composicions més complexes, característica igualment observada en l'estudi de les figures» (2003: 47). Per això, potser, la majoria de paisatges descrits a *Records* tampoc tenen la llum, la vivesa i el sentit idealitzant que hom podria esperar d'un pintor olotí. Tanmateix, això no significa que la manera com entén Vayreda el paisatge de *Records* el faci menys interessant –o menys plàstic, si es vol–.

Es podria dir que el paisatge de Vayreda a *Records* és un paisatge evocat des de l'experiència de la guerra i la vida muntanyenca, un paisatge d'una duresa extrema, mundana, tel·lúrica, de vegades fins i tot brutal amb els homes, però que alhora és reconegut com una Arcàdia i que és entès com «una mena de reialme privilegiat, conquistat i defensat per l'esforç dels braços dels seus fills» (p. 60). Així, com explica Terradas a *El Cavaller de Vidrà*, el paisatge, rebel als canvis i les malifetes dels homes, esdevé una arma del conservadorisme rural que Vayreda defensa (1987: 389).

En aquest sentit, els homes de *Records de la darrera carlinada* resten a mercè de la muntanya que s'imposa per bé o per mal a les seves accions. I aquí cal entendre paisatge i muntanya com una mateixa cosa, com també muntanya i país. Així, les característiques de la muntanya catalana de Vayreda, de vegades afavoreixen la causa,

Pelat com és el país igual que el pla de la mà, bastava posar un guaita per a poder ésser avisats, almenys amb mitja hora de temps, de l'aproximació de qualsevol força (p. 32).

i d'altres vegades hi conspira en contra:

[E]n tot Catalunya gairebé no hi ha cap comarca que sigui apta per maniobrar-hi un cos de cavalleria [...]. Les que no són muntanyoses (i són poques) estan creuades de valls o cobertes de vinyes, essent això últim un dels obstacles més seriosos per al cas (p. 45).

L'orografia de la muntanya que obliga el jove de *Records* a aclatar-se per a no ser descobert o les boscúries fantasmagòriques, com aquella fageda «negra com la gola del llop, de la que en sortia un baf humit de tomba, format pels detritus de la pròpia vegetació» (p. 61), són per a Vayreda característiques que conformen el patrimoni d'un espai comú que cal preservar i que no concep sinó amb la gent que històricament n'ha format part. Per això, lluny de sentir-se alienat en aquesta muntanya inhòspita, el que fa l'autor olotí és convertir-se en una part indissociable d'aquesta i, d'alguna manera, en participant actiu de la seva sort.

Certament, part del desengany que Vayreda sofrí després de la derrota carlina i que convertí en «una barreja de penediment, decepció i nostàlgia» exemplificada en la veu narrativa de *Records* (CASACUBERTA; SALA 2002: 66), fou també provocat per la constatació d'haver-se deixat arrabassar la muntanya, que «amb els seus barrancs, boscos i cingleres, constituïa una fortalesa formidable per a la causa de Don Carles», aquell *reialme* patri humiliat pels vencedors que ara es veia «creuat en tots sentits, trepitjat i deshonorat, fins pels patuleios d'Olot: aquells qui, en altre temps, bastaven quatre rondes per a tenir-los encauats» (p. 116). Galwey, novament, que coneixia molt bé Vayreda, va saber entendre que el *Records* es tracta d'un llibre «d'una tristesa pregonna, d'un desengany enorme per tantes energies perdudes per res, per voler implantar un sistema que els temps ja havien liquidat» (1934: 48).

Així, la derrota militar és també una derrota dels valors i de la idea del món intrínsecament unit al territori. Perquè el lligam amb la muntanya de Vayreda no és només un lligam ideològic, sinó que és ancestral, heretat i heretable, transmès de pares a fills com «el crit de la pròpia sang» (p. 9), compartit «amb les altres moltes famílies de *paisans*, lligades amb les altres per la mancomunitat d'idees i desitjos» (p. 89 – 90). La relació amb l'espai és, doncs, una relació de vida.

En aquest sentit és notòria la seva connexió personal amb el mas Cavaller de Vidrà, del qual provenien les seves arrels familiars per part de mare i on havia passat llargues estades de petit. A *Records* en fa referència en el capítol «La xacolatera» en el qual el mas és descrit com el quarter general de la causa carlina –i on es guardava el canó que dies més tard entraria en servei durant l'atac a Ripoll– i també al final, quan ja tot és perdut. Vidrà no és només un lloc sinó que esdevé «una espècie de terra de promissió» (p. 111) en la qual el jove ferit, acabada la contesa, vol arribar «viu o mort» (p. 113).²⁹

Finalment, la muntanya de Vayreda no són només pedres, serrats i afraus sinó que també la conforma el seguit de pobles amb la seva gent. La muntanya és la nació i no es pot circumscriure només als seus elements orogràfics. Cal comptar amb la comunitat, amb el conjunt de persones que participen d'un mateix sentiment identitari. No és estrany, doncs, la profusió toponímica de *Records de la darrera carlinada* on Vayreda no escatima en l'anomenada de totes les viles i ciutats per les quals discorre l'acció. Aquesta és també una manera de fer palesa la vida muntanyenca, l'existència d'un estil de vida tradicional, allunyat del centre urbà i resolt en la conservació dels seus valors. Així mateix, també són abundants els orònims (Escala de Sallent, Collada de Toses, Gual de Saderra, etc.) i els hidrònims (Ter, Cardoner, etc.).³⁰

Records de la darrera carlinada és una col·lecció de records de juvenesa, de «llunyanes vibracions del cor» (p. 7), però també és el testimoni literari d'un món que Vayreda

29 «[E]n acabar la guerra [M. Vayreda] s'hi adreçaria sense arribar-hi, car la casa era ocupada per les tropes governamentals. Al cap d'un temps hi tornaria, i sembla que hi féu diverses estades d'estiu» (TERRADAS 1987: 389).

30 Vegeu l'annex d'aquest treball en el qual hi ha detallada una relació toponímica de *Records de la darrera carlinada*.

contempla mentre desapareix i sobre el qual vol deixar-ne constància escrita per tal que no sigui oblidat.

IV. CONCLUSIONS

1. Conclusions

L'objecte d'aquest treball ha estat determinar com el llenguatge literari de *Records de la darrera carlinada* és deutor de l'adscripció ideològica i dels valors del tradicionalisme que defensava Marian Vayreda i com l'ús que en fa l'autor olotí està condicionat per la constatació que allò que deixa per escrit està a punt de desaparèixer. Així, més enllà dels propòsits literaris, Vayreda fixa amb la seva prosa també el seu pensament.

En primer lloc ha calgut entendre l'home que hi havia darrere l'autor. Per això, en una breu síntesi bibliogràfica s'han explicat alguns dels fets més rellevants de la seva vida. S'ha vist com els seus orígens familiars, de fortes conviccions religioses i conservadores determinaren en bona mesura el seu posicionament enfront de la revolució liberal de 1868. De la seva participació en la Tercera Guerra Carlina en resultà un home de salut afeblida però ferm en la defensa de la muntanya catalana i dels valors que representava. En aquest sentit, també s'ha constatat que la participació de Marian Vayreda en la política activa va estar caracteritzada per la seva transició des d'un carlisme primerenc i, diguem-ne, heretat per condició i origen, cap al regionalisme catalanista i conservador d'Unió Catalanista. Es podria dir que Vayreda era conscient que el món canviava inexorablement i que, mantenir-se de manera inamovible en postulats que s'havien demostrat fracassats no faria sinó accelerar-ne la desaparició. La pervivència d'aquells ideals passava, doncs, per la capacitat d'adaptar-se sense haver de renunciar als pilars fonamentals de la seva base ideològica.

Seguidament s'ha abordat el problema taxonòmic de *Records de la darrera carlinada*. A partir de fonts reconegudes que han tractat aquesta mateixa qüestió en el passat s'ha arribat

a la conclusió que l'obra de Vayreda no respon als supòsits que caracteritzen els textos autobiogràfics o les memòries, sinó que és un conjunt de records de joventut esparsos, escrits amb certa melangia des de l'adulthood i amb el propòsit de fixar la memòria però que, a la vegada, és també intencionadament literari.³¹ En aquest mateix apartat s'ha vist com el personatge-narrador de *Records* constitueix una literaturització de l'autor i que, malgrat que el rerefons ideològic i experiencial és compartit, el jove carlí de *Records de la darrera carlinada* deu una part de la seva existència a la ficció imaginada per Vayreda. Així mateix, s'ha advertit del *continuum* que va suposar el fet d'escriure en relació amb l'expressió artística de Vayreda, iniciada amb la pintura, i com això li va servir per a comunicar de manera més efectiva i clara la seva visió del món.

Arribats a aquest punt s'ha fet l'anàlisi de l'obra a partir de tres eixos principals: la fe irrenunciable, els homes i les bèsties, i el paisatge inhòspit.

En el primer eix s'ha pogut constatar com la fe catòlica esdevé un estat de l'ànima de Vayreda que es manté impertorbable malgrat els horrors de la guerra. La construcció del narrador-personatge de *Records* s'articula al voltant de la religiositat viscuda i integrada en els actes quotidians com un element inqüestionable de la vida muntanyenca el qual no és necessari de reivindicar perquè s'esdevé de forma natural. La confiança en Déu és sovint un guiatge gairebé autònom que permet al protagonista de *Records* lliurar-se a la providència sense cap recança. Així, la fe és un bàlsam per a l'esperit que es veu reconfortat malgrat les penúries. En aquest mateix sentit ha estat revelador com les germanes de la caritat de l'hospital de Besora adquireixen un paper gairebé místic, com si es tractessin, certament, d'aparicions marianes la visió de les quals no fa altra cosa que constatar la presència de Déu a la terra.

En el segon eix de l'anàlisi s'ha vist com els homes i les bèsties que conformen el paisatge muntanyenc estableixen les seves relacions de vida seguin els preceptes jeràrquics que constitueixen el conjunt de valors defensats per Vayreda. El jove de *Records* és tractat sempre segons la seva condició social en una mena de reconeixement recíproc amb la resta d'habitants de la muntanya (masoveres, guies, carboners, pagesos). Aquest tracte, que és

---

31 Aquestes fonts han estat: SERRAHIMA (1996); CASACUBERTA (2002); CASSANY (2018). Per a una aproximació teòrica de l'escriptura memorialística i autobiogràfica s'ha recorregut a WEINTRAUB (1991).

considerat implícitament per Vayreda com un ordre natural, no pot ser qüestionat ni subvertit. Quan això passa, el conjunt social organitzat sembla esfondrar-se. El mateix succeeix amb la relació dels homes amb els animals: Vayreda se serveix de les comparacions per exemplificar aquest ordre antic i no permet la seva alteració. Quan els animals deixen de ser útils per als propòsits dels homes són apartats immediatament.

Finalment s'ha vist com, per Vayreda, la muntanya és també el país. El paisatge feréstec i les condicions duríssimes de la vida muntanyenca converteixen el territori en una fortalesa que hauria de ser inexpugnable. Els pobles, els rius, les bosquíries, esdevenen un patrimoni que cal defensar no només de la conquesta militar sinó també de les noves idees que pretenen canviar-ho tot. Per això entén la muntanya catalana com un reialme, com l'Arcàdia que cal preservar. Per Vayreda, perdre la guerra fou perdre la muntanya i amb ella el país.

2. Línies de recerca futures

Un cop finalitzat aquest treball, les possibilitats per a seguir aprofundint en l'obra de Vayreda ara mateix semblen inesgotables. En relació amb *Records de la darrera carlinada* crec que una primera línia de recerca, potser la més ambiciosa, seria fer-ne una edició crítica acarant els diferents testimonis editats i els mateixos manuscrits autògrafs que es troben arxivats a la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot. Hi ha el precedent de l'edició crítica de *La punyalada* que va publicar Antònia Tayadella i que, d'alguna manera, inicia un camí que caldria seguir si es vol tenir l'obra literària de Vayreda en bona consideració.³² A més, tenint en compte que una edició d'aquestes característiques no resulta fàcil, ja que no existeixen uns criteris unificats d'edició per a les obres pre-fabrianes, l'edició de Tayadella pot resultar especialment útil per unificar aquests criteris, com a mínim per a Vayreda. En aquest mateix sentit, seria interessant continuar el procés amb *Sang Nova* i la resta de contes de l'autor olotí.

Per altra banda, una nova línia de recerca interessant, ara en relació amb el llenguatge de Vayreda, podria ser el recull sistemàtic del conjunt de mots que conformen el seu vocabulari literari i que, en bona part, són autòctons de la Garrotxa. Aquest recull lèxic

32 Vegeu: VAYREDA, Marià. *La punyalada* (Edició d'Antònia Tayadella) (2a ed.). Barcelona: Proa, 2008.

podria motivar un conjunt d'anàlisis diverses que podrien passar per contrastar la pervivència d'aquests mots en la Garrotxa actual, la comparació del lèxic vayredià amb el d'altres autors muntanyencs com Carles Bosch de la Trinxeria o fins a quin punt són utilitzats per Vayreda com una part del seu estil, com un segell literari.

Finalment, una última proposta per una recerca futura demanaria analitzar *Records de la darrera carlinada* com una novel·la de guerra. Caldria tenir en consideració les característiques del gènere i provar de fer-ne una lectura personal, potser a partir de l'anàlisi comparativa amb altres obres de la literatura catalana o universal.

V. BIBLIOGRAFIA

BARDERA POCH, Damià. «El món de Marià Vayreda: una anàlisi crítica». *Anuari Verdaguer*, 22, 2014. p. 9-23 (Estudis i Notes). També disponible en línia a: <<https://traces.uab.cat/record/114544>> [Consulta: 12 agost 2019].

BERGA i BOADA, Josep. «D'en Vayreda: Íntima». A: VAYREDA i VILA, Marian. *El bes de la mort i El xai perdut*. Olot: Biblioteca Olotina, novembre 1951; 29. p. 5-6.

BUSQUETS i GRABULOSA, Lluís. «Marian Vayreda i la seva obra literària». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, Núm. 15, 2005. p. 77-89 (Estudis i Notes). També disponible en línia a: <<https://bit.ly/331mPsy>> [Consulta: 10 setembre 2019].

CALDERER, Lluís. «Introducció. Cinc contes de Marià Vayreda». A: VAYREDA, Marià. *L'afusellat i altres contes*. Barcelona: Angle Editorial, 2004. (Col·lecció Clàssics Catalans; 16).

CANAL, Jordi. «Marian Vayreda, entre el carlisme i el catalanisme». *Revista de Girona*. Núm. 225, juliol-agost 2004. p. 41-46 (Història). També disponible en línia a: <<https://traces.uab.cat/record/76411>> [Consulta: 27 agost 2019].

CASACUBERTA, Margarida; SALA i PLANA, Joan. *Marian Vayreda (1853-1903). La recerca d'una veu pròpia*. Olot: Llibres de Batet, 2002. (Col·lecció d'Artistes, 3).

CASSANY, Enric (dir.); DOMINGO, Josep M. (dir). *Literatura contemporània (I). El vuit-cents*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Editorial Barcino: Ajuntament de Barcelona, 2018. (Història de la Literatura Catalana, volum V).

CODINA i VALLS, Francesc. «Estudi preliminar». Dins: VERDAGUER, Jacint. *Barcelona. Textos per a un llibre* (a cura de Francesc Codina i Valls). Folgueroles: Verdaguer Edicions: Societat Verdaguer, 2006, p. 17-70.

Exposició Antològica de Marian Vayreda i Vila (1853 – 1903). Girona: Fundació Caixa de Girona: Ajuntament d'Olot (Institut de Cultura): Museu Comarcal de la Garrotxa, 2003.

GALWEY, Enric. *El que he vist a Can Parés en els darrers quaranta anys: Memòries d'Enric Galwey*. Barcelona: Publicació del Cinquantenari de la Sala Parés, 1934. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/209786> [Consulta: 20 març 2020].

GASSIOT y MAGRET, Joseph. «Marian Vayreda». *Catalunya*, núm. 3 (15 febrer 1903). p. XCVII-XCIX. També disponible en línia a: <<https://bit.ly/2MYiJM0>> [Consulta: 12 octubre 2019].

GORDI i SERRAT, Josep. «Els valors cristians dels arbres». *Notes*, 26, p. 43-59, 2011.

GRABOLOSE, Ramon. *Carlins i liberals. La darrera guerra carlina a Catalunya*. Barcelona: Aedos, 1972.

MOLINÉ i BRASÉS, Ernest. «Revista literària de 1898». *Calendari Català*, any II. Barcelona: L'Arxiu, 1899. p. 42-46. També disponible en línia a: <<https://bit.ly/34hjiXf>> [Consulta: 12 octubre 2019].

PLA i ARXÉ, Ramon. «Edició rigorosa de La punyalada de Marià Vayreda». *Anuari Verdguer*, 2005, Núm.13, p. 447-50. També disponible en línia a: <<https://bit.ly/3bVp1WQ>> [Consulta: 20 desembre 2019].

R. «Bibliografia: Recorts de la darrera carlinada, per en Marian Vayreda». *El Vendrellense*, any VII, núm. 317 (23 octubre 1898). També disponible en línia a: <<https://bit.ly/331228s>> [Consulta: 12 octubre 2019].

RAMISA, Maties. *Els orígens del catalanisme conservador i «La Veu del Montserrat» 1878 – 1900*. Vic: Eumo Editorial, 1985.

RIERA i BERTRAN, Joaquim. «Prolech». A: VAYREDA, Marian. *Recorts de la darrera carlinada*. Olot: Impremta de Narcís Planadevall, 1898. p. XII-XXII. També disponible en línia a: <<https://bit.ly/32VGwlr>> [Consulta: 3 agost 2019].

SELLES, Narcís. «Marian Vayreda: Idealització i conflicte davant d'una realitat canviant». *Revista de Girona*. Núm. 220, setembre-octubre 2003. p. 30-35 (Lletres). També disponible en línia a: <<https://traces.uab.cat/record/75640>> [Consulta: 27 agost 2019].

SERRAHIMA, Maurici. «Marian Vayreda (1853-1903)». A: SERRAHIMA, Maurici. *Dotze mestres*. Barcelona: Destino, 1972, p. 89-144.

SERRAHIMA, Maurici; BOADA, Maria Teresa. *La novel·la històrica en la literatura catalana*. Barcelona: publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. (Biblioteca Serra d'Or, 168).

TAYADELLA, Antònia. «L'atzavara no floreix fins que velleja. Aproximació a la trajectòria literària de Marià Vayreda». A: TAYADELLA, Antònia; DOMINGO, Josep M. (cur.). *Sobre literatura del segle XIX*. Barcelona: UB: Societat Verdaguer, 2012. (El Vuit-Cents; 8), p. 277-294.

TERRADAS i SABORIT, Ignasi. *El Cavaller de Vidrà: De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987. (Biblioteca «Abad Oliba», 54).

TORRAS i BAGES, Josep. *La tradició catalana*. Barcelona; Edicions 62: La Caixa, 1981. (Les Millors Obres de la Literatura Catalana; 66).

VAYREDA, Marià. *Obres completes* (pròleg, ordenació i revisió de Josep Miracle). Barcelona: Selecta, 1984. (Biblioteca Perenne; 33).

VAYREDA, Marià. *Records de la darrera carlinada*. Barcelona: Edicions 62: Orbis, 1985. (Història de la Literatura Catalana; 49).

VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat. *Industrials i Polítics (segle XIX)*. Barcelona: Vicens Vives, 1991. (Biografies Catalanes; 11).

WEINTRAUB, Karl J. «Autobiografía y conciencia histórica». *Anthropos: Boletín de información y documentación*, Núm. Extra 29, 1991. (Ejemplar dedicado a: La autobiografía y sus problemas teóricos. Estudios e investigación documental), p. 18-33.

VI. ANNEX

CAPÍTOL I – CARLINS A LA MUNTANYA

- Olot
- Església de Sant Esteve d'Olot
- Escalles de Sallent
- Espadat de Santa Magdalena
- Mas Cavaller de Vidrà

CAPÍTOL II – LA XACOLATERA

- Vidrà
- Ripoll
- Manlleu
- Figueres
- Vila dels Comtes
- Fort Sant Eudald
- Campdevàrol
- Puigcerdà
- Vila del Prat

CAPÍTOL III – BATEIG DE FOC

- El Ter

CAPÍTOL IV – EPISODI DOLORÓS

- Camprodon
- Molló
- Coral
- Mas Carosas

CAPÍTOL V – EL VALENCIANET

- Sant Pau
- Mieres

- Pallerols
- Llémena
- Rocacorba
- Sallent
- Santa Pau
- La pujada de Curitzà

CAPÍTOL VI – LA BARREJA

- Oristà
- Tortellà
- Argelaguer

CAPÍTOL VII – FANTASIES

- Rocacorba

CAPÍTOL VIII – EL NOI DE L'ALOU

- Rocabruna
- Santa Coloma de Queralt
- Llacuna

CAPÍTOL IX – DESESPERACIÓ

- Berga
- Gironella
- Olvan
- Lluçanès
- Prats de Lluçanès
- La Seu d'Urgell
- Marlés
- Olot
- Vic

CAPÍTOL X – L'ESQUADRÓ DE LA SANG

- Sant Feliu de Pallerols
- Collsacabra

- Oristà

CAPÍTOL XI – PARÈNTESI

- Camprodon
- Ripoll
- Alp de Cerdanya
- Puigcerdà
- Ribes
- Collada de Toses
- La Seu d'Urgell

CAPÍTOL XII – LA PERSECUCIÓ

- Borredà
- Gombreny
- Campdevàrol
- Ripoll
- Alpens
- Sant Quirze
- Montesquiú

CAPÍTOL XIII – CALVARI

- Besora
- Vidrà
- El Cardoner
- El Llobregat
- El Ter
- Santa Maria d'Oló
- Gual de Saderra

CAPÍTOL XIV – L'HOSPITAL

- Vidrà
- Font de Sant Roc
- Besora
- Sant Quirze
- Mas Barretó